

MEET

ПРИРОДНИТЕ НЕПОГОДИ И ЕПИДЕМИИТЕ ОД
АСПЕКТ НА
ОПШТЕСТВЕНИТЕ И ХУМАНИСТИЧКИТЕ НАУКИ

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД

ПРВАТА СТУДЕНТСКА
КОНФЕРЕНЦИЈА MEET
ОДРЖАНА НА
14.10.2020 ГОДИНА ВО СКОПЈЕ

Факултетско студентско собрание на Филозофскиот факултет во Скопје

MEET – прва студентска конференција

Издавач:

Факултетско студентско собрание на Филозофскиот факултет во Скопје

Главен уредник:

Наталија Димовска

Уреднички одбор:

Димитар Коруноски
Мартина Лозаноска
Михаела Ѓурчиноска
Бурим Мехмеџи
Теодора Атовска

Техничка обработка:

Христијан Ламбевски

Дизајн на корица:

Димитар Стојоски

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

304:[616.98:578.834(062)

504.4:316.334.2(062)

СТУДЕНТСКА конференција МЕЕТ (1 ; 2020 ; Скопје)

МЕЕТ : природните непогоди и епидемиите од аспект на општествените и хуманистичките науки : зборник на трудови од првата студентска конференција МЕЕТ одржана на 14.10.2020 година во Скопје / [уредник Наталија Димовска]. - Скопје : Филозофски факултет, 2021. - 79 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Вовед / Наталија Димовска: стр. [7]. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-238-196-1

а) Општествени прашања -- Ковид-19 -- Собири б) Природни непогоди -- Социоекономски аспекти -- Собири

COBISS.MK-ID 5315653

МЕЕТ

ПРИРОДНИТЕ НЕПОГОДИ И ЕПИДЕМИИТЕ ОД
АСПЕКТ НА ОПШТЕСТВЕНИТЕ И
ХУМАНИСТИЧКИТЕ НАУКИ

Зборник на трудови од
првата студентска конференција МЕЕТ
одржана на 14.10.2020 година во Скопје

Скопје, 2021

СОДРЖИНА

НАТАЛИЈА ДИМОВСКА

ВОВЕДЕН ЗБОР

7

ДИМИТАР ДИМЕСКИ

ЛАКАГИГАР – ЕРУПЦИЈАТА ШТО ЈА
ПРОМЕНИ ИСТОРИЈАТА

9

КЛИМЕНТИНА ЃОРШОСКА

СТОЈАНЧО САЗДОВ

ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА СО
КОРОНА ВИРУСОТ ВО СЕМЕЈСТВАТА НА
ДЕЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

19

СИМОНА ЈАНАКИЕСКА

КАКО ПАНДЕМИЈАТА НА COVID-19
ВЛИЈАЕ ВРЗ ОБРАЗОВАНИЕТО (НЕЈЗИНИ
ПОСЛЕДИЦИ И ПРЕДНОСТИ)

31

ФИЛИП МАРКОВСКИ

СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА
ПРЕДИЗВИКАНА ОД КОВИД-19 И
ИСКУСТВАТА И ЕФЕКТИТЕ ОД РАБОТАТА
НА АГЕНЦИИТЕ ЗА ЈАВНА РАБОТА ОД ЊУ
ДИЛ ПРОГРАМАТА ЗА НАДМИНУВАЊЕТО
НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД ГОЛЕМАТА
ДЕПРЕСИЈА ВО САД

41

САЊА МИШЕВСКА

ВЛИЈАНИЕ НА ПАНДЕМИЈАТА СО КОВИД-
19 ВРЗ ЖЕНСКИОТ ТРУД

57

САРА ТРАЈКОВСКА

ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА НА
КОВИД-19 ВРЗ РОДОВИТЕ ГРУПИ

69

Наталија ДИМОВСКА

Институт за класични студии

Главен уредник на Зборникот

ВОВЕДЕН ЗБОР

Пред вас се наоѓа зборникот на трудови кои беа презентирани на првата научна студентска конференција – МЕЕТ, организирана од страна на Филозофскиот и Педагошкиот факултет, во соработка со комисија за наука при Универзитетското студентско собрание. Конференцијата се одржа на 14 октомври 2020 година, во големиот амфитеатар на Филозофскиот факултет во Скопје. Своите трудови ги презентираа седум студенти, кои твореја на тема: *„Природните непогоди и епидемиите од аспект на општествените и хуманистичките науки“*.

За време на конференцијата, поради заштитни мерки и дистанца, присуствуваа само организаторите, менторите и учесниците кои избраа да презентираат со физичко присуство, а дел од учесниците одлучија да го презентираат своето истражување преку онлајн платформата ZOOM. Целта на МЕЕТ конференцијата беше да се соберат сите студенти, од различни институти, кои сакаат да творат и да го искажат своето мислење за природните непогоди и епидемиите. Темата на конференција произлезе од самата ситуација во која се наоѓаме, а тоа е пандемијата со Ковид-19. Организаторите инспирирани токму од овој проблем, решија да го извлечат најдоброто од ситуацијата и да им дадат на студентите можност за творење, како начин на соочување со неволјите што ги предизвика пандемијата. Се надеваме дека овој зборник ќе биде почеток на една традиција која ќе трае и ќе ги сплотува сите студенти. Среќни сме што за време на пандемија, успеавме да направиме успешна конференција и да покажеме уште еднаш дека науката е светла точка која не згаснува и во најмрачните денови.

Димитар ДИМЕСКИ
Институт за историја

Ментор: проф. д-р Никола Минов

ЛАКАГИГАР ЕРУПЦИЈАТА ШТО ЈА ПРОМЕНИ ИСТОРИЈАТА

Апстракт: *Лава, чад, магла, глад – револуција! Во овој труд ќе тргнеме по еден од патиштата, кои во 1789 година се вкрстија во Франција, предизвикувајќи го настанот на векот, чии последици целосно го сменија текот на целокупната светска историја – Француската револуција. Кога би анализирале зошто револуцијата започнала токму тогаш и токму во Франција, се доаѓа до заклучокот дека се поклопиле многу различни околности и причини, кои самите по себе не би предизвикале еден настан од таков калибар. Тие причини биле од социјален, економски, политички, финансиски и внатрешнополитички аспект, како и од аспект на глобалната политика. Токму истражувањето на економскиот вител, кој предизвикал дел од причините за Француската револуција, нè води до една мала земја под данската круна, на точно 2231 километри воздушна линија од Франција – Исланд. Имено, почнувајќи од јуни 1783 година, на југот од островот се случил ланец на ерупции, кој траел до февруари 1784 година и станал познат по името Лакагигар или Лаки. Низ вкупно 135 кратери, кои се појавиле во линија долга 27 километри избиле околу 14 км³ лава, предизвикувајќи ја една од најголемите вулкански ерупции во историјата. Покрај директните последици, предизвикани од лавата на островот, вулканот индиректно ја погодил целата северна хемисфера. Небото „од Велика Британија до Египет“ било покриено со облаци од прав и пепел. Исто така, ширум Европа се случиле големи климатски промени, кои предизвикале неколку врзани слаби жетви и глад во Франција, која како и поголемиот дел од тогашна Европа, била доминантно аграрна земја. Сето тоа претставувало дополнување на опитата нестабилна ситуација во француското општество, па финалето на целиот тој процес била револуцијата во 1789 година. На тој начин, овој настан е потврда на влијанието*

кое климатските фактори го имаат врз економските текови, а на тој начин и врз целиот историски процес.

Клучни зборови: Лакагигар, Француска револуција, причини

1. Кон крајот на XVIII век, Франција била земја со 25 милиони жители, поделени во три сталежи. Првиот сталеж, сталежот на свештенството, го сочинувале околу 120 000 – 130 000 луѓе, односно 0,5% од населението во Франција. Сталежот наследувал големи привилегии од средновековната црква и немал никакви обврски кон државата. Економската моќ на овој сталеж почивала врз големите земјишни имоти, кои ги поседувал, но и врз данокот десетина, кој врз основа на капитуларите¹ од 779 и 794 година ѝ припаѓал на црквата. Самото свештенство било поделено на високо и ниско. Високото свештенство (бискупите) е делот од свештенството, за кој можеме да се согласиме дека ги имал вистинските привилегии во општеството. Ниското свештенство живеело малку подобро од селаните.²

Вториот сталеж, бил стажелот на аристократијата, која се делела на крвна и чиновничка. Истиот бил различен од провинција до провинција, но на ниво на целото кралство, бил застапен со околу 1,5% од населението. Крвната аристократија ги опфаќала дворската аристократија, чија плата опфаќала ¼ од францускиот буџет, како и локалната аристократија, чија моќ почивала на огромните земјишни поседа. Вкупно, се работело за околу 110 000 луѓе. Чиновничката аристократија, од друга страна, својата моќ ја темелела на високите административни и судски служби, а главно нејзино упориште биле парламентите, кои единствени ја ограничувале кралската власт.³

Третиот сталеж ги сочинувал сите останати Французи, односно повеќе од 24 милиони луѓе или 98% од француското население. Очигледно, овој сталеж бил многу хетероген, па во неговиот состав

¹ Капитулари (*Le capitulaire*) – пишани записи на одлуки донесени од страна на кралевите од династијата на Каролинзите, издавани во текот на VIII и IX век.

² Albert Soboul, *Francuska revolucija (Historijski pregled)*, Zagreb, 1966, 26-27.

³ Поголема моќ од парламентите имало само Собранието на државните сталежи, но тоа било свикнувано од кралот, а последен пат се состанало во 1614 година.

влегувала целокупната буржоазија (ситна, средна, крупна), како и селанството, кое броело 22 милиони луѓе. Овие луѓе поседувале 1/3 од земјата, додека останатите 2/3 биле во рацете на првите два сталежи, кои заедно имале 2% од француското население. Третиот сталеж имал низа даночни обврски, како кон државата, така и кон другите сталежи.⁴ Данокот, пак бил собиран по пат на закупници, кои се обидувале на тој начин да стигнат до профит, па само мал дел од данокот платен од третиот сталеж стигнувал во државната благајна.

Во меѓувреме, во времето на Луј XVI, Франција тонела во долгови,⁵ поради што даноците растеле сè повеќе. На тој начин, најниските и најмасовните слоеви од третиот сталеж, поради огромните даноци кои им биле наметнати останувале речиси без средства за живот, дури и во години кога имало прилично задоволителни жетви.

Токму во деветтата деценија од XVIII век се случиле настани, поради кои селанството повеќе не можело да ги издржи сите тие обврски, па се јавила причината за многу револуции – празниот stomak.

2. Исланд е вулкански остров, кој се наоѓа на крајниот северозапад од Европа. Поради физичката оддалеченост од Европа, но и поради својата недостапност, островот бил населен дури во IX век, а низ историјата, сè до стекнувањето на независноста во 1944 година бил под управа на норвешките (1262-1380) и данските монарси (1380-1944). Островот е дом на исклучително интензивни тектонски промени, па поради нив секоја година копното на Исланд се зголемува. Низ историјата, забележано е дека од формирањето на државата, во просек на секои пет години на Исланд се случува вулканска ерупција.⁶

⁴ Чедомир Попов, *Граѓанска Европа (1770-1914), Основи европске историје XIX века (1770-1815)*, Завод за уџбенике, Београд, 47-48

⁵ За илустрација, во времето на владеењето на Луј XVI, францускиот долг достигнал 4,5 милијарди ливри. Во 1788 година, само за сервисирање на долгот биле потребни 620 милиони ливри, додека францускиот буџет за истата година бил 500 милиони ливри. Види: Peter McPhee, *A Companion to the French Revolution*, Blackwell companions to European history, Blackwell Publishing Ltd., 2013, 38.

⁶ Thorvaldur Thordarson, *Perception of Volcanic Eruptions in Iceland, Landscapes and Societies. Selected Cases*, edited by I. Peter Martini and Ward Chesworth, Dordrecht, 2010, 285-286.

Во 1783 година, вулканска ерупција се случила во областа Лакагигар, на југот на земјата.⁷ Јужниот брег на Исланд е рурална, пушта област, во најголем дел исполнета со ливади. Истата се протега меѓу планински масиви и глечери, кои делумно ги маскираат неколкуте вулкански системи кои се наоѓаат во подрачјето. Од почетокот на мај 1783 година, морнарите од данските рибарски бродови известуваат за силен мирис на сулфур и „чад, кој излегува од морето“,⁸ додека веќе во почетокот на јуни се случувале и земјотреси во областа. Ерупцијата се случила утрото на 8 јуни 1783 година, кога локалните жители забележале црн облак од чад, кој излегува од планината. Таа зафатила појас во должина од 27 километри, блиску до кратерот на стариот, згаснат вулкан Лаки, по кој историската литература надвор од Исланд го именувала овој настан.⁹ Во појасот се отвориле точно 135 кратери, а само во првите две недели од ерупцијата, низ нив излегле околу 6 км³ лава. Во текот на следните месеци таа бројка ќе се искачи до 14,7 км³ лава, кои покриле територија од околу 580 км², што е речиси еквивалентно на денешната површина на градот Лондон. Вулканот бил активен сè до 7 февруари 1784 година, кога последен пат било забележано исфрлање на лава. Ерупцијата на Лакагигар се смета за една од најголемите во познатата човекова историја.¹⁰

Очекувано, први кои се соочиле со проблемите предизвикани од ерупцијата биле локалните жители на Исланд, иако мемоарската литература на данските трговци не забележала директни жртви од ерупцијата. Покрај тоа што уништила неколку села, лавата го сменила курсот на неколку реки, што било причина за поплави во областа. Сепак, ако состојбите на Исланд предизвикани од лавата се смириле

⁷ Зборот *Lakagígar* може да се преведе како „Кратерите на Лаки [планина – стариот вулкан Лаки б.н.]“. Зборот *gígar* е множина од именката *gígur*, што значи кратер.

⁸ Jón Steingrímsson, *Fires of the Earth. The Laki Eruption 1783-1784 by the Rev. Jón Steingrímsson*, University of Iceland Press and the Nordic Volcanological Institute, Reykjavík, 1998, 34-57.

⁹ Ваквото именување е несоодветно, затоа што самиот кратер на Лаки не еруптирал, туку еруптирале други кратери на истата планина.

¹⁰ Clive Oppenheimer, *Eruptions that Shook the World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 44, 269-294.

со смирувањето на вулканот, тоа не било случај и со состојбите во воздухот.

Имено, врз база на изворите и на метеоролошките последици кои ги предизвикал вулканот, вулканолозите пресметале дека Лакагигар „испратил“ во атмосферата околу 120 мегатони сулфур диоксид, 230 мегатони водена пара, 350 мегатони карбон диоксид, 15 мегатони отровен флуорин и 7 мегатони хлорин. Според овие пресметки, во атмосферата биле создадени околу 200 мегатони сулфурна киселина,¹¹ која ги напаѓа молекулите на водата создавајќи мали капки како магла, но и како кисел дожд паѓа на копното, предизвикувајќи големи штети на растителниот и животинскиот свет.¹² Документирани записи даваат информации дека дождовите ја уништувале волната на добитокот, но и земјоделските производи и растенијата. За една недела тревата станала жолта, а тешко дека ерупцијата можела да се случи во полошо време – се случила на почетокот на жетвата. Флуоринот кој бил ослободен, пак како пепел со дождот се спуштал на земјата, од што страдале домашните и дивите животни, рибите и птиците.

Додека од изолираниот Исланд, вестите за ерупцијата речиси три месеци патувале до Копенхаген (до крајот на август), маглата и загадениот воздух биле многу побрзи, па до крајот на јуни ја „прошетале“ половина Европа. На тој начин, никој во Европа не знаел на што се должи црвеното сонце, ниту оштетените растенија.¹³ Додека вестите од Исланд стигнале до европските престолнини, веќе маглата попуштила, па од тие причини тешко во тој период биле поврзува-

¹¹ Види: T. Thordarson & S. Self, *Atmospheric and environmental effects of the 1783-1784 Laki eruption: A review and assessment*, Journal of Geophysical Research, 2003, 1-29. Сулфурната киселина (H^2SO^4), се создава со реакција на сулфур диоксидот и водената пара, кои вулканот ги испушта.

¹² Види: Eyþór Halldórsson, *The Dry Fog of 1783: Environmental Impact and Human Reaction to the Lakagígar Eruption*, Wien, 2013, 27-35.

¹³ Имало објаснувања дека климатските промени се должеле на земјотресите во јужна Италија (регионите на Месина и Калабрија) од февруари 1783 година, што секако не одговарало на вистината. Теоријата е базирана врз тогашните хипотези, дека при земјотрес, Земјата испушта гасови. Види: E. Halldórsson, *The Dry Fog of 1783...*, 46-47.

ни климатските промени во Европа со вулканот во Исланд. Во секој случај, во текот на јуни и јули 1783 година, од цела Европа стигнувале извештаи за маглата и чудната боја на Сонцето, а според истражувањата на метеоролозите, на 1 јули 1783 година маглата стигнала до Багдад, Северна Африка, па дури и Централна Азија, преку 7000 километри од Исланд.¹⁴

На територијата на Европа, извештаите говорат за невообичаено топло лето во 1783 година, но со чести појави на грмотевици и бури, што само ги навестувало временските услови во следните години.¹⁵ Имено, по екстремно топлото лето, низ целата северна хемисфера следела екстремно сурова и долга зима, најтешка во забележаната историја. На Исланд мразот воопшто не се стопил во текот на целата 1784 година. Во следните три години, постојано се повторувале сликите на сурови зими, но за разлика од 1783 година, следувале и неколку ладни и врнежливи лета.¹⁶ Всушност, девијации од просекот на температурите во периодот 1768-1798 година биле забележани во годините 1784, 1785 и 1786, што е најладниот период во горенаведената временска рамка, со просечни годишни температури пониски за 2 °C.¹⁷ Поради суровите зими, замрзнале многу реки во Европа, па бродовите останале закотвени во пристаништата ширум континентот, со што удар доживеала трговијата.¹⁸ По мразот следувале поплави, така што целосно бил нарушен годишниот временски циклус, а нај-

¹⁴ Маглата стигнала до Алтајските Планини во Централна Азија, иако таму се задржала само 17 дена. За превод на англиски јазик на временските податоци на *Societas Meteorologica Palatina*, поврзан со маглата од 1783 година види: T. Thordarson, *Volatile Release and Atmospheric Effects of Basaltic Fissure Eruptions*, Thesis Ph.D., University of Hawaii at Manoa, 1995, 362-516.

¹⁵ Thordarson & Self, *Atmospheric and environmental effects of the 1783-1784 Laki eruption....*, 15-16.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Rosanne D'Arrigo, Richard Seager, Jason E. Smerdon, Allegra N. LeGrande, Edward R. Cook, *The anomalous winter of 1783-1784: Was the Laki eruption or an analog of the 2009-2010 winter to blame?*, Geophysical research letters, Vol. 38, 2011, 2.

¹⁸ Thomas Carlyle, *The French Revolution: A history*, The Pennsylvania State University, Hazleton, PA, 2001, 83.

сериозниот удар од ваквите промени го доживеало земјоделството, односно биле забележани слаби жетви низ цела Европа.

3. Кои биле последиците од глобалните климатски промени во Франција? Во текот на XVIII век, населението во Франција се зголемило за 6 милиони жители, што предизвикало поголема побарувачка за основните прехранбени производи, па векот е карактеризиран со постојан раст на цените, во периодот 1733 до 1817 година. Оваа констатација особено важи за втората половина на XVIII век. Според истражувањата на францускиот историчар Ернест Лабрус, во споредба со периодот 1726-1741 година, во периодот 1775-1789 забележан е раст на цените на 24 основни прехранбени производи за 45%, додека само во периодот 1785-1789 година растот на цените изнесува 65%.¹⁹

Евидентно е дека растот бил константен, но посебен интерес предизвикуваат состојбите со цените во периодот по 1785 година. Имено, во периодот меѓу 1785 и 1788 година, цената на пченицата скокнала за 66%, цената на 'ржта за 71%, цената на месото за 67%, додека цената на огревното дрво ги урнала сите рекорди и пораснала за дури 91%.²⁰

Особено катастрофална била состојбата на оние кои одгледувале и произведувале производи од кои не можеле директно да се хранат. Таков пример се лозарите и производителите на вино, кои немале начин да се прехрануваат директно од своите производи, па морале да го купуваат лебот, кој станал вистинско богатство на пазарот.²¹ Се случил и скок на цените на сите текстилни производи, а најмногу на волнените ткаенини, каде растот на цените бил 29%. На тој начин, јасно е дека ударот, кој го доживеале примарните стопански гранки, предизвикал недостаток на прехранбените производи, што делувало како катализатор за дополнителен раст на цените на основните животни производи во Франција.

¹⁹ Camille-Ernest Labrousse, *La Crise de l'économie française à la fin de l'ancien régime et au début de la Révolution*, Vol. I, Presses universitaires de France, Paris, 1990 [1944], 154-159.

²⁰ A. Soboul, *Francuska revolucija....*, 17.

²¹ *Ibid.*

Во јули 1788 година, француското земјоделство повторно било погодено од силни бури, додека зимата од 1788-1789 година повторно била сурова, како и неколку години претходно, со што бил зададен последниот удар на кривото француско земјоделство, кое веќе со години се обидуvalo да се рехабилитира.²² На тој начин, цикличниот максимум на цените бил достигнат во 1789 година, кога цената на пченицата била поголема за 127%, а на 'ржта за 136%, во споредба со 1785 година.²³ Цените имале варијации и во текот на самата година. Така, по слабите летни жетви, почнувајќи од есента, па сè до следното лето цените биле во постојан пораст, за да доживеат мал пад во времето на жетвата, па повторно да пораснат кон крајот на годината. Исто така, она што е исклучително важно е дека за прв пат овие проблеми ја погодиле Франција целосно. Така, додека на југот од земјата цената на пченицата била двојно поголема, во северна Франција цената на пченицата била тројно поголема.²⁴ На тој начин, кризата го зафатила населението во целата Франција, ги изедначила состојбите на широките народни маси и ги изедначила нивните барања.

Недостатокот на основните животни и прехранбени производи го запалил алармот кај оние кои биле најранливи, па освен што немало повеќе пари за плаќање на огромните даноци, сега немало ниту пари за основните животни потреби. Во таква ситуација, тешко дека на најширокиот слој на населението во Франција му останало нешто што може да се изгуби. Во тогашната ситуација, каде трошокот за лебот во домашниот буџет се зголемил за 30% за само четири години веројатно прашањето било – да се умре во обид да се промени нешто или да се умре од глад?²⁵

Во ситуација на целосна меѓусебна нетрпеливост на сталежите во Франција, кога веќе пониските класи покажувале со прстот кон побогатите, барајќи го своето парче леб, од почетокот на 1789 година, ширум земјата започнале бунтови на селанството, грабежи, тепачки во продавниците, но и дошло до огромен раст на гладните

²² P. McPhee, *A Companion to the French Revolution*..., 39.

²³ A. Soboul, *Francuska revolucija*..., 16-18.

²⁴ P. McPhee, *A Companion to the French Revolution*..., 39.

²⁵ A. Soboul, *Francuska revolucija*..., 37-39.

скитници по улиците.²⁶ Селанските бунтови се случувале како на северо, така и на југот на Франција. Бунтовите не биле карактеристични само за селата и набргу се прелеале во градовите. Така, во бунтот што се случил во Париз, на 27 и 28 април 1789 година интервенирала француската гарда, при што имало повеќе од 300 мртви лица на улиците.²⁷ Иако бунтовите биле предизвикани од гладот во Франција, тие почнале да добиваат и политички призив, па на протестите во Нант, демонстрантите покрај лебот барале и слобода. Сето ова се случувало во пресрет на состанокот на Собранието на државните сталежи, кое започнало со работа на 5 мај 1789 година, а со неговото состанување се отворил патот кон револуцијата.

4. Француската револуција е настан кој целосно го промени текот на човековата историја, а патот до него го означува еден цел комплот на причини. Во овој труд беше прикажан еден од аспектите, на кој често во историографијата му се дава второстепено значење или пак воопшто не се обработува.

Сепак, климатските промени предизвикани од ерупцијата на вулканот Лакагигар на Исланд имале големо влијание врз жетвите во Франција, а на тој начин врз недостатокот на основни прехранбени производи и растот на цените на истите. Овој момент го претставува последниот чин во ескалирањето на нетрпеливоста меѓу сталежите во Франција, предизвикана од тогашните социо-економски моменти. На тој начин, овој настан е уште една потврда за влијанието на климата врз економските текови, кои пак го диригираат понатамошниот развој на историскиот процес.

²⁶ Ч. Попов, *Граѓанска Европа...*, т. I, 52-53.

²⁷ Р. McPhee, *A Companion to the French Revolution...*, 39.

Литература:

- Carlyle, Thomas, *The French Revolution: A history*, The Pennsylvania State University, Hazleton, PA, 2001.
- D'Arrigo, Rosanne; Seager, Richard; Smerdon, Jason E.; LeGrande, Allegra N.; Cook, Edward R., *The anomalous winter of 1783–1784: Was the Laki eruption or an analog of the 2009–2010 winter to blame?*, *Geophysical research letters*, Vol. 38, 2011.
- Halldórsson, Eyþór, *The Dry Fog of 1783: Environmental Impact and Human Reaction to the Lakagíggar Eruption*, Wien, 2013.
- Labrousse, Camille-Ernest, *La Crise de l'économie française à la fin de l'ancien régime et au début de la Révolution*, Vol. I., Presses universitaires de France, Paris, 1990 [1944].
- McPhee, Peter, *A Companion to the French Revolution*, Blackwell companions to European history, Blackwell Publishing Ltd., 2013.
- Oppenheimer, Clive, *Eruptions that Shook the World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Попов, Чедомир, *Грађанска Европа (1770-1914), Основи европске историје XIX века (1770-1815)*, Завод за уџбенике, Београд.
- Soboul, Albert, *Francuska revolucija (Historijski pregled)*, Zagreb, 1966. · Steingrímsson, Jón, *Fires of the Earth. The Laki Eruption 1783-1784 by the Rev. Jón Steingrímsson*, University of Iceland Press and the Nordic Volcanological Institute, Reykjavík, 1998.
- Thordarson, Thorvaldur, *Volatile Release and Atmospheric Effects of Basaltic Fissure Eruptions*, Thesis Ph.D., University of Hawaii at Manoa, 1995.
- Thordarson, Thorvaldur & Self, Stephen, *Atmospheric and environmental effects of the 1783-1784 Laki eruption: A review and assessment*, *Journal of Geophysical Research*, 2003, 1-29.
- Thordarson, Thorvaldur, *Perception of Volcanic Eruptions in Iceland, Landscapes and Societies. Selected Cases*, edited by I. Peter Martini and Ward Chesworth, Dordrecht, 2010.

Климентина ЃОРШОСКА

Стојанчо САЗДОВ

Институт за специјална едукација и рехабилитација

Ментор: проф. д-р Оливера Рашиќ-Цаневска

ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА СО КОРОНА ВИРУСОТ ВО СЕМЕЈСТВОТА НА ДЕЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Апстракт: Новото секојдневие, предизвикано како резултат на пандемијата со COVID-19, донесе нови предизвици и пречки со коишто се соочува целиот свет. Новонастанатата ситуација, непозната, а воедно и непредвидлива, уште поголем предизвик за сите, но двојно поголем предизвик за децата со попреченост и нивните семејства. Стариот образовен и здравствен систем се сретнаа со новото време, истите деца, но пристапот е друг, истите родители, но со зголемен број прашања, истите семејства, но грижите кулминираа.

Цел на истражувањето: е детерминирање на влијанието на пандемијата со COVID-19 врз семејствата на деца со попреченост, поточно да се утврди како родителите/старателите на децата со попреченост се соочуваат со новонастанатата ситуација со корона вирусот, какво е нивното секојдневие и во колкава мера вирусот го промени начинот на функционирање. **Методологија:** Истражувањето е квантитативно, користени се методи на компарација и генерализација, а податоците се собрани преку веб анкетање (web survey) од 33 испитаника.

Резултати: Од добиените податоци, најголемите пречки и предизвици со кои се соочуваат семејствата на децата со попреченост се од доменот на образованието. Резултатите покажуваат дека образовните институции пружаат поддршка, но според родителите не во толкав степен колку што е потребно. Најчесто поддршката и помошта е во кругот на семејството. Според одговорите не се толку чести посетите на матичните лекари, а ситуацијата и превентивните мерки како и заштитата и сериозноста од вирусот се објаснуваат од страна на семејството.

Заклучок: Пандемијата на корона вирусот открива големи слабости во досегашната општествена структура и поставеност, ќе треба време и заеднички труд за да се надминат сите препреки и предизвици, со што ќе се овозможи враќање во нормалните секојдневни рутини.

Клучни зборови: корона вирус, деца со попреченост, родители, секојдневие, пандемија

Што претставува корона вирусот? Корона вирусот е еден вид на вирус, кој поради неодамнешната појава и недоволниот број на научни истражувања, не е доволно разјаснет. Болеста предизвикана од новиот корона вирус беше наречена COVID -19 (КОВИД-19) – “КО” ја означува корона, “ВИ” вирус и “Д” дизиз (disease) што во превод од англиски значи болест (UNICEF, 2020).

Вирусот се пренесува преку директен контакт со респираторните капки на заразеното лице (што се создаваат преку кашлање и кивање) и со допирање површини контаминирани со вирусот од тие исти респираторни капки. Корона вирусот останува на површината и по неколку часа, но може да се уништи со едноставни средства за дезинфекција.

Симптомите на болеста предизвикана со корона вирусот може да бидат покачена температура и кашлица. Во потешки случаи, инфекцијата може да предизвика пневмонија или тешкотии со дишењето. Во ретки случаи болеста може да доведе до смрт.

Според некои истражувања направени од високоразвиените земји, се смета дека корона вирусите (CoV) се големо семејство на вируси кои предизвикуваат болести кои се движат од обична настинка до потешки болести како што се респираторен синдром на блискиот исток (MERS-CoV) и тежок акутен респираторен синдром (SARS-CoV) (UN, 2020).

Корона вирусот (COVID-19) е нов вид на болест што беше откриен во 2019 година и претходно не беше идентификуван кај луѓето.

Како поради недоволната информираност, така и поради малиот број на научни докази и истражувања, или едноставно заради оскудното знаење и познавање на знаците, текот и последиците на

овој вирус, темелно дојде до промена на целокупното секојдневно општествено функционирање. Промените кои ги наложи новото време, време на COVID-19, допреа до секој еден жител на нашата планета Земја.

Според Светската здравствена организација 15% од светското население се соочува со некаква форма на попреченост, односно една петтина од вкупното население на глобално ниво или помеѓу 110 милиони и 190 милиони луѓе живеат со значајна попреченост (Светска банка, 2017).

Истражувањата на светско ниво покажуваат дека оваа група е ранлива во споредба со останатото население, има поголема веројатност да се соочи со неповолни социо-економски ефекти, како: помалку образование, ограничени и несоодветни здравствени услуги, пониски нивоа на вработеност и повисок степен на сиромаштија.

Во Република Македонија најмногу е користена класификацијата според: **Правилникот за регулирање на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој**. Класификацијата на децата и младите со развојни проблеми и посебни потреби е најприфатлива бидејќи споменатите лица своите права од областа на детската заштита; социјалната заштита; здравствената заштита; образованието; вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност ги остваруваат врз основа на оваа класификација од споменатиот правилник. Според овој Правилник за лица со пречки во физичкиот или психичкиот развој кои имаат специфични потреби се сметаат:

1. Лица со оштетен вид (слепи и слабовиди);
2. Лица со оштетен слух (глуви и наглуви);
3. Лица со пречки во гласот, говорот и јазикот;
4. Лица со интелектуална попреченост (лесна, умерена, тешка и длабока попреченост);
5. Лица со аутизам;
6. Хронично болни лица;
7. Лица со комбинирани пречки во развојот; (Службен весник на РМ бр.30/2000).

Пандемијата со корона вирусот влијае на општествата во нивната суштина, продлабочувајќи ги и веќе постоечките нееднаквости. Дури и под нормални околности, една милијарда лица со попреченост ширум светот имаат помал степен на пристапност до образование, здравствена заштита, основни средства за живот, помал степен на учество и вклученост во заедницата – ситуација што и без оваа пандемија го влошува нивниот начин на живот, но сега со поголем интензитет. Тие имаат поголема веројатност да живеат во сиромаштија, има поголема опасност да бидат жртви на насилство, занемарување и злоупотреба. Пандемијата само ги интензивира овие нееднаквости и произведува нови закани. Лицата со попреченост се диспропорционално погодени од здравствените, социјалните и економските влијанија на COVID-19. Справувањето со сегашните предизвици и бариери со кои се соочуваат лицата со попреченост бара огромна посветеност и висок степен на креативност. Исто така, претставува единствена можност за дизајнирање, спроведување и градење на поинклузивни и подостапни општества, но сето тоа во консултација со лицата со попреченост. Кога ги обезбедуваме правата на лицата со попреченост, инвестираме во нашата заедничка иднина (UN, 2020).

Со појавата на пандемијата, се јави и потреба од обезбедување насоки и поддршка на лицата со попреченост за нивна заштита за време на COVID-19. Мерките за ограничување, како што се социјалното дистанцирање и самоизолација, просто се невозможни за оние кои се потпираат на поддршката на други, како за јадење, облекување, капење итн.

Методологија на истражување

Цел на нашето истражувањето, а воедно и на самиот труд е детерминирање на влијанието на пандемијата со COVID -19 врз семејствата на децата со попреченост преку образовниот, воспитниот и здравствениот систем. Како корона вирусот успеа практично да влезе во семејствата на децата со попреченост, иако никој во нивна близина не бил заразен од самиот вирус. Врз основа на податоците и начинот на нивно собирање, може да се констатира дека оваа судија е современа – проучувајќи актуелна проблематика во полето на обра-

зовнието, воспитанието, здравството, квантитативна, а применети се метод на компарација, метод на генерализација. Техника која ја користевме за собирање на податоци е веб анкетирање (web survey) спроведена на 33 испитаници. Анкетата е посебна метода за собирање податоци и информации, ставови и мислења на испитаниците. Во поширока смисла, анкетата означува истражувачка постапка на собирање на податоци и информации со помош на поставени прашања. Во потесна смисла, анкетата претставува истажувачка постапка на собирање на податоци и информации, врз претходно испланиран анкетен прашалник, предмет, услови, цели и репрезентативен број на испитаници (Вујевик, 1988).

Постојат неколку видови на анкета: писмена анкета преку анкетен лист или прашалник, усмена анкета преку интервју, анкетни тестови и веб анкета.

Примерокот на нашиот анкетен прашалник се состоеше од 31 прашање, од кои 19 се стандардизирани (со дадени одговори во алтернатива) и нестандардизирани (без дадени одговори).

Примерокот беше пополнуван од страна на родителите/старателите или членови на потесното семејство на лицата со попреченост. Од вкупниот број 97% беа од женски пол, останатите 3% од машки пол. Според местото на живеење 90.9% го означиле градот како место на живеење, а 9.1% означиле дека живеат во село. Степенот на образование на родителот/старателот на детето со попреченост коишто се дел од примерокот на испитаници покажува дека 63.6% се со завршено високо образование, понатаму 33.3 % дека имаат завршено средно образование и останатиот процент се оние кои имаат завршено основно образование или воопшто немаат степен на образование.

Начинот на обработка на податоците во ова истражување е со табеларен и графички приказ.

Резултати

За целите на нашето истражување, направивме анкета, која беше спроведена преку веб-анкетирање во примерок од 33 испитаници, родители/старатели или членови на семејството на лице со попреченост на ниво на нашата земја. Од испитаниците најголем

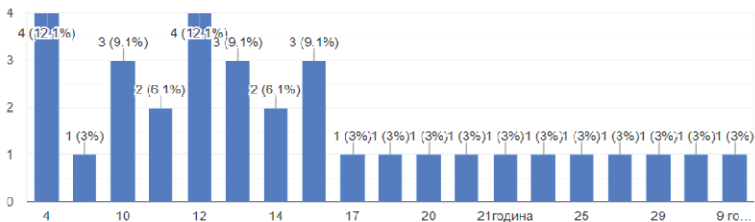
процент беа лица со комбинирани оштетувања, потоа следеа лицата со аутизам и аутистичен спектар на нарушувања, оштетен вид, лица со интелектуална попреченост и лица со пречки во гласот, говорот и јазикот, помал процент беа лица со оштетен слух, лица со пречки во телесниот развој, Даунов синдром, церебрална парализа, ретки болести итн(Слика 1).

Слика 1. Застапеност на испитаници според вид на попреченост

Врз основа на полот најголем број од деца со попреченост беа машки со 63,6%, а нешто помал е бројот на женски со 36,4%.

Возраста на која се наоѓаат децата со попреченост кои беа предмет на испитување е различна почнувајќи од 4 години, се до лица на 29 години (Слика 2).

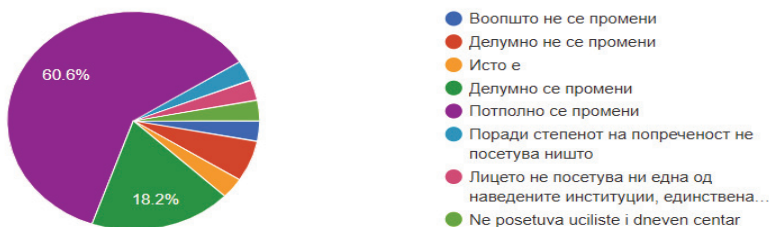

Слика 2: Возраст на децата со попреченост

Како најголеми пречки, предизвици со кои се соочуваат семејствата на децата со попреченост за време на пандемијата испитаниците ги спомнуваат: недостиг од стручна дефектолошка/психолошка помош, недостиг од социјализација, потреба за слободно движење во кое било време, прекин на рехабилитацијата, дефицит на асистивна технологија, застој на образовниот систем, непочитувањето на мерки за непренесување на вирусот од другите лица. Од сите овие одго-

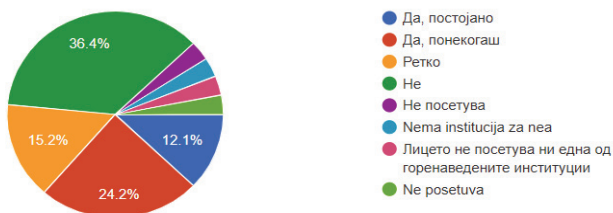
вори најчесто што се повторуваат се: недостигот од социјализација и недостигот од стручна дефектолошка/психолошка помош.

Привременото затварање на училиштата, градинките и дневните центри кај 60.6% од родители предизвикало секојдневието да им се промени во потполност, затоа што ја изгубиле дневната поддршка која им е од огромно значење на децата со попреченост. При што кај останатите 39.4% испитаници имале делумно промени заради тоа што нивните деца не посетувале некоја од наведените институции. Со што се заклучува дека COVID-19 и тоа како го промени секојдневието во целост (Слика 3).

Слика 3: Влијанието од недобивање секојдневна поддршка

Од институциите што ги посетуваат децата со попреченост, 12.1% имале постојана поддршка, 24.2% понекогаш, 15.2% ретко, 36.4% немале поддршка и останатите 12% немале поддршка бидејќи не посетувале одредена институција (Слика 4).

Слика 4: Ниво на поддршка од страна на институциите

По прашањето на нивото на соработка на училиштата, градинките, дневните центри итн. добиени одговори се од најразличен тип, но во најголем процент преовладува делумната соработка поме-

ѓу семејствата и институциите. Во однос на видот на добиена поддршка преовладува поддршка преку телефонски разговори и советувања, понатаму индивидуализирани едукативни програми и планови, психосоцијална поддршка, дидактички материјали итн.

Слика 5: Видот на поддршката

Специјален едукатор и рехабилитатор, логопед, психолог, психијатар и терапевт, овие улоги и нивните дејствија во текот на пандемијата ги извршувале самите родители заедно со потесното семејство, многу мал процент добивале стручна помош со конкретни насоки.

Едукативните и стимулативните задачи и активности кои го подобруваат развојот на децата со попреченост, тековно и добро биле извршувани само кај 50 %, додека останатите 50 % од децата не успеале да ја надминат пречката од страна на пандемијата и со својот развој стопреле, во однос на стимулацијата преку едукативни игри и активности.

Онлајн наставата и неприлагодениот наставен материјал предизвикаа проблем во едукативната врска со семејствата на деца со попреченост и училиштата. Во изминатиот период 70% од децата не добиле никаква соработка од страна на училиштето, градинката или дневниот центар, но сепак некои од семејствата побарале и си овозможиле приватна стручна помош, 20 % не се соочиле со одреден проблем и 10% од децата не посетуваат воспитно-образовна институција.

Најголеми стравови и предизвици кои тешко ги надминуваат родителите се заостанувањето во комплетниот развој и преокупираноста со технологијата (мобилни телефони, компјутери, таблети итн.)

Со или без стручна помош децата со попреченост ги извршуваат зададените активности кои се потребни за нормален развој со целосна посветеност и помош од страна на своите родители. Најразновидни едукативни игри креирани од страна на родителите, како што се: решавање на лавиринти, боење и цртање на омилени супер-херои, лепење на зборови од реченици на хамер, пронаоѓање на зборови, сликички во киндер јајце, игра со вода итн, помогнале во стимулирање и незаостанување на веќе стекнатите навика и активности кај децата со нетипичен развој.

Како и сите останати така и децата со попреченост, преку разговор и почитување на превентивните мерки за заштита од корона вирусот (миене на раце, носење на заштитна маска, дистанца) успеаа на некој начин да се прилагодат и да се навикнат на новото секојдневие.

За време на пандемија, болниците и амбулантите се преокупирани со пронаоѓање решение за спречување на ширењето на вирусот, како и постапките за интервенирање кај лицата кои се заразени, но сепак не треба да се забораваат и најранливите групи во кои спаѓаат и децата со нетипичен развој на кој неизмерно им треба сечија помош но сепак само 9.1% го посетиле матичниот лекар и ја добиле соодветната терапија како и совети од типот да се почитуваат општите мерки за заштита и да не се изложуваат децата на опасност, а останатите 90.1 % воопшто не се јавиле како што и не добиле дополнителен совет од матичен лекар.

Недостаток на соодветна терапија за своето дете во својот дом за време на пандемија и тоа како е застрашувачка мисла, а уште пострашна реалност. 65.5% од семејствата на деца со попреченост ја имаат постојано соодветната терапија во својот дом, 17.3% не примаат терапија како и 17.2% од семејствата недостатокот на соодветна терапија за своето дете во својот дом им било реалност поради затварање на границите и не можност за увоз на одредени лекови од странство. Не произведувањето на одредени лекарства за епилепсија, семејствата биле оставени сами на себе за да најдат решение како да допрат до лекот и истиот да се конзумира.

Корона вирусот ги опфати сите области, науки и слободни активности за која може една личност да биде заинтересирана. Децата со попреченост како и кај сите останати проблеми се јавија во образованието, здравствената грижа, слободно движење и рекреација, набавки итн.

Слика 6: Најголеми проблеми при соочување со корона вирусот

Заклучок

Пандемијата на корона вирусот откри големи слабости во досегашната општествена структура и поставеност, ќе треба време и заеднички труд за да се надминат сите препреки и предзивици, со што ќе се овозможи враќање во нормалните секојдневни рутини. Покрај големите слабости надвор од еден дом, се зацврсти и подобри структурата и кохезијата во едно семејство кое немилосрдно го оставаме на крај од синцирот на животот, а самото тоа не има пуштено да чекориме по животот. Животот кој испишува денови, за кои не треба да се грижиме или радуваме утре, мразиме или сакаме утре, плачеме или се смееме утре, восхитуваме или се срамиме утре, гордеме или каеме утре, туку денес во овој момент, кој за кратко станува спомен. А крајот со спомени е подобар од оној спротивниот, празниот.

Литература:

- Вујаклија, М. (1980): Лексикон страних речи и израза, Prosveta, Beograd.
- Димитров, В. Никола, Елизабета Митрова, Мимоза Серафимова (2017) Методологија на научно-истражувачка работа, Национална и универзитетска библиотека Св. Климент Охридски, Скопје.
- Службен весник на РМ бр.30 (2000) Правилник за регулирање на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој.
- Тодорова, Марија Весна Коцева (2013) Зборник: Анкета како метод за научно истражување.
- The European Disability Forum. CERMI - People with disabilities and their families and the coronavirus health crisis: compendium of recommendations for the short-term management of the pandemic (2020) Available from URL: <http://www.edf-feph.org/cermi-people-disabilities-and-their-families-and-coronavirus-health-crisis-compendium>
- UNICEF. COVID-19 could reverse decades of progress toward eliminating preventable child deaths, agencies warn (September 8 2020) [cited September 2020]. Available from URL: <https://www.unicef.org/press-releases/covid-19-could-reverse-decades-progress-toward-eliminating-preventable-child-deaths>
- UN. COVID-19 Outbreak and Persons with Disabilities (may 6 2020) [Cited September 2020]. Available from URL: <https://www.un.org/development/desa/-disabilities/covid-19.html>

Симона ЈАНАКИЕСКА

Институт за педагогија

Ментор: проф. д-р Борче Костов

КАКО ПАНДЕМИЈАТА НА COVID-19 ВЛИЈАЕ ВРЗ ОБРАЗОВАНИЕТО НЕЈЗИНИ ПОСЛЕДИЦИ И ПРЕДНОСТИ

Апстракт: *Воспитанието и образованието не се релативни поими, но играат клучна улога во процесот на развој на човекот, го потпомагаат развојот на индивидуата уште од раните години, го поттикнуваат развојот на свеста и формирањето на рационалното и критичкото размислување и изразување. Воспитно-образовниот процес е двигател на иновации кои овозможуваат развој на општеството. Денес се соочуваме со абнормална состојба на нарушен традиционален воспитно-образовен систем, каде технологијата е клучната алатка која овозможува негов континуитет, благодарение на нејзиниот експоненцијанен раст. Промените, создадени поради пандемија од светски размери (COVID-19), доведоа до целосно пренасочување на наставата кон еден поинаков начин на пренесување на знаењата кој до сега не се применуваше. Направените истражувања за начинот на кој се одвиваше наставата, од Март до Јуни, во поинакви услови, даваат разочарувачки резултати. Во истражувањето се опфатени, начинот на кој се одвивале предавањата, пренесувањето на знаењата на учениците и студентите и начинот на оценување. Погolem процент од испитаниците одговориле дека дел од наставничкиот кадар не одржува настава, а наставата која се одржала била речиси без ефект. Најголем проблем се јавува кај лицата со попреченост и неможност за пристап до Интернет или дефицит на средства за комуникација. Нашето истражување не води до заклучок дека воспитно-образовниот систем во нашата земја сеуште нема достигнато соодветен степен на модернизација за да овозможи нормална работа при неочекувани услови. Воедно, речиси воопшто не се исполнети работните, естетските и моралните задачи кои ги има секој воспитно-образовен сис-*

тем. Во случај на продолжување на кризата, треба да се обрне поголемо внимание на воспитно-образовниот процес за да се искоренат сите негативности и да се создаде воспитен систем кој ќе функционира без разлика на пречките со кои се соочува. Сепак, постојат и позитивни примери кои беа застапени во мал процент за време на пандемијата, но сепак беа присутни.

Клучни зборови: образование, воспитание, обврски, задачи, резултати

Воспитно-образовниот систем пред ширење на Covid-19 во Македонија

Образованието преставува систем. Како таков тој се состои од повеќе подсистеми како што се: цел, содржина, техники, наставници, ученици, планирања, организација, реализација и други субјекти кои што директно или индиректно се вклучени.

Кога се зборува за промени во образовниот систем главно се мисли за подобрување на квалитето на образованието. *Но, која е границата меѓу квалитетно и неквалитетно образование? Дали е видлива таа граница?*

Со текот на времето се создава така наречена „култура на образованието“, која содржи и одредени стандарди и законски утврдени мерки. Тоа се оние стандарди со кои што квалитетот се става на вредносна скала, според која и се проценува до кое ниво е квалитетот на образованието.

Според направеното истржување од февруари 2020 година (пред појава и ширење на Корона вирусот во Македонија) кое се одвиваше во Гостивар, Тетово и Кичево, се дојде до заклучок дека во предучилишните, образовни институции голем дел од кадарот се нестручни лица. Сето тоа не само што создава лоша слика во општеството, туку и негативно влијае врз самите деца. Несоодветниот пристап, начинот на однесување и воспитувањето на децата се на ниско ниво. Со ова се поставуваат и нестабилни темели кај децата. Тие во предучилишните институции се на возраст кај која воспитанието има најголем процент на влијание, бидејќи тогаш децата немаат целосна слика за светот, не знаат да измамат, го немаат оформено сво-

ето “јас“. Додека пак во основните и средните училишта се дојде до заклучок дека дел од наставниците го пренесуваат само знаењето кое е по програма, дел од тоа пренесување на знаења го обработуваат само формално, а останатите се насочени кон воспитување на учениците. Само мал процент од наставниците навистина ги исполнуваат и образовните и воспитните задачи.

Со проширувањето на пандемијата и во Македонија, се променија многу работи, меѓу кои и исполнувањето на задачите на воспитно-образовниот систем.

Воспитно-образовниот систем по ширењето на Covid-19 во Македонија

21 век, век на технологијата и модернизацијата, како што е наречен од голем број луѓе. Но, не насекаде во светот тој развој е еднаков. Сè уште постојат општества каде што и „наједноставната“ технологија не е присутна, па дури и општества во кои начинот на живеење е примитивен.

Конкретно, во Македонија технологијата има заземено одредено развојно ниво. Тоа помогна до некој степен да се најде решение за реализација на наставата во време на пандемија. Но, сето тоа доведе до појава на „судир“ помеѓу традицијата на самото општество и модернизацијата на образовниот систем. Така, може да се каже дека модернизацијата на образовниот систем претставува императив на современото општество. Тука сè повеќе се гледаат позитивните страни, а се занемаруваат негативните. Онлајн настава, како решение на образовните институции за време на пандемија, гледано во глобала може да се каже дека не беше доволно организирана и ефективна.

Истражувањата кои се направени на ниво на Македонија ни покажуваат разочарувачки резултати. И покрај тоа што процентот на образовни институции кои воопшто не одржале настава е помал, сепак процентот на професори кои не одржале настава е многу поголем.

Почнувајќи од најмалите т.е. од учениците во основните училишта (до петто одделение), може да се каже дека голем број го завр-

шија одделението полуписмени и покрај тоа што 94.8% ги исполнувале сите задачи. Задавањето на тие домашни задачи и гледање на видеа не придонесоа учениците да го совладеат материјалот. Додека пак домашните задачи биле исполнувани од членовите на семејството.

Некои од родителите се изјаснија дека тие ја заземале улогата од наставникот, сè со цел нивното дете да напредува. Воедно тие се грижат за тоа дали во следната учебна година нивното дете ќе успее да го совлада материјалот кој следи.

Овие дилеми се навистина загрижувачки. Станува збор за битни чекори од кои зависи иднината на учениците. Често, гледано од страна не е толку битно дали ќе биде совладан материјалот, но гледајќи ги последиците, станува збор за начинот на живеење, успехот и промените во општеството.

Една од причините за ова неисполнување на задачи, немање љубов кон образованието, ниту пак желба за нови знаења е од начинот на кој возрасните им го претставуваат училиштето на децата. Пред да почнат децата да одат во училиште, најчесто родителите и постарите браќа/сестри им кажуваат на децата како во училиште ќе имаат многу обврски, нема да имаат многу време за дружење, учителката е строга и ќе мора да ги исполнуваат нејзините наредби, во спротивно следуваат казни. Ова е сосема погрешна постапка. Со ова кај децата се создава лоша слика и негативни емоции кои може да се присутни и во понатамошното образование. Училиштето треба да им се претстави како убаво место каде што ќе научат многу интересни работи, ќе запознаат нови пријателчиња и дека ќе им биде убаво.

За погорните оделенија од основните училишта и оние од средните, сликата е многу поразлична. Од вкупниот број на испитаници, се дојде до заклучок дека во просек само 1/4 од учениците биле дел од онлајн наставата, која што 39% била само формална. Со ова се поврзува и оценувањето каде што 60.5% од испитаниците се изјаснуваат дека не се барало знаење, туку само исполнување на задачите кои им биле зададени. Тука дел од учениците се изјаснија дека само некои од нив ги исполнувале зададените задачи, дел препишувале, а

останатите и воопшто не се приклучувале на наставата, ниту пак исполнувале задачи.

Крајниот резултат од ваквиот начин на кој се одвивала наставата, исполнувањето на образовните задачи е со поголем успех, во споредба со претходните години. Поточно, учениците кои што претходните години завршувале со успех 2 или 3, оваа година завршувале со 4 или 5 и покрај неисполнувањето на своите обврски и задачи.

Од овие податоци може да дојдеме до заклучок дека начинот на кој се одвивала наставата за време на Корона вирусот, како и оценувањето се на понизок степен во споредба со претходно.

Интелектуалниот развој зафаќа најголем дел од воспитно-образовните задачи но, за тој да постои потребно е да се развијат интелектуални способности. Наставникот е оној кој ја има таа задача, тој е оној кој треба да внесе интерес кај учениците во полињата каде што тие немаат интерес. Со ова се зголемуваат и знаењата кои се појдовна точка за секоја воспитно-образовна работа. Сепак, естетското воспитание е темелно воспитно подрачје. Тоа е она кое треба постојано да се негува и усовршува, а не да се занемарува. Тука може да се спомене и моралното воспитание кое што е битно во секојдневието на секоја индивидуа, а сепак во многу мал процент било присутно за време на онлајн наставата.

И покрај сите позитивни страни од воспитните задачи на воспитно-образовните институции, доаѓаме до заклучок дека за време на пандемијата со Корона вирусот, 79% од наставниците не ги исполните воспитните задачи.

Слични резултати имаме и од истражувањата кои се направиле во високо-образовните институции. Неодржувањето на редовна настава, неможноста за консултации, па дури и немањето на двонасочна комуникација помеѓу студентите и професорите има негативни последици.

Начиноста на оценување кој се промени кај поголем број професори, во поголем процент е без реална слика за постигнатото знаење.

Многу битна група која треба да се има во план се учениците со попреченост, како и оние кои не биле во можност да следат он-

лајн настава поради дефицит од потребните средства. И покрај тоа што нивниот број е во голем процент помал од оние кои имале можност, сепак на ниту еден ученик не смее да му се прекине и оневозвозможи правото за образование.

Имајќи ги предвид различните потреби и барања на децата со попреченост, доаѓаме до точка каде што онлајн наставата не може да ги задоволи и исполни тие барања и потреби. Соработката помеѓу инклузивниот тим и родителите за одреден степен се намалила, со што и ИОП¹ не се исполнувал. Негативните резултати кои не треба да се присутни во ИОП, сега беа присутни.

И покрај сите овие негативни работи и последици, имаше и позитивни работи кои ги направија мал број од наставниците. Тоа се оние наставници кои го пренесуваа своето знаење постојано, наставници кои не ги спречија промените во општеството за да ги исполнат нивните должности. Овие наставници со одредени техники и методи на работа успеаја, во вистинска смисла на зборот, да го вметнат и зацврстат знаењето кај учениците и тоа не за краткорочен период. Истовремено тоа се наставници кои што воспитните задачи не ги занемаруваа, туку се обидуваа да ги исполнат во што поголем број и покрај ограниченоста од надворешни фактори. Токму овие наставници се оние кои се трудеа да ги извадат учениците појаки од постоечката криза, наставници кои ја заслужуваат титулата која ја носат. Ретки се, но сепак ги има.

Велат „Секоја приказна има две страни“, па поверодостојно би било доколку и во овој случај ги видиме двете страни.

Испитаниците на кои беше спроведено истражувањето беа ученици и студенти при што претходно кажаното беше врз основа на резултатите од тоа истражување.

Разговорот со наставниците нè доведе до заклучок дека ограничувањата не им даваат можност да може целосно да ги исполнат воспитните задачи, бидејќи сето тоа бара физички контакт и комуникација, вежби кои го немаат ефектот доколку се спроведат онлајн.

¹ ИОП- индивидуален образовен план. План кој го подготвува инклузивниот тим на училиштето во соработка со родителите на поединците (учениците со попреченост)

Додека пак за образовните задачи повеќето се изјаснија дека е таква ситуација во која завладеа сестрана криза, при што не сакаат да ги оптеретуваат учениците.

Некои од наставниците имале и такво искуство каде што максимално се труделе сè да се одвива регуларно, но сепак учениците се оние кои го наоѓаат полесниот пат за поминување.

Но, што да се очекува во иднина од тие ученици/студенти?

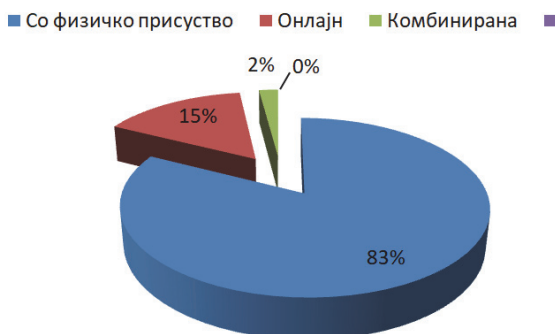
Тие се оние кои ќе треба да го работат она за кое се насочиле, да го применат знаењето и искуството кое го стекнале и поради тоа треба да се трудат да стекнат знаење кое ќе остане во нив и ќе знаат да го применат, а не знаење на краткорочен план.

Очекувања од страна на учениците

На почетокот од кризата сите ученици мислеа дека за брзо време ќе се вратат во училишните клупи, но пандемијата на COVID-19 нè изненади. Промените кои настанаа ги опфатија сите полиња од животот на човекот почнувајќи од социјалниот живот, па сè до економските можности. Затворањето на библиотеки, читални, младински клубови и просториите на невладините кои што овозможуваа едукација, користење на книги и други потребни материјали за учениците и студентите, целосно нè пренасочија кон интернетот.

Онлајн комуникацијата завладеа во сите сфери почнувајќи од потреба, па сè до забава. Негативно на овој вид комуникација е тоа што е нереална, нема вистинско претставување на слика, нема искажување на емоции и чувства. И покрај тоа што за ова голем број од испитаниците не се искажаа, сепак сите се изјаснија дека има нешто што недостасува во онлајн наставата.

Следниот графикон ни го покажува % на испитанци кои се изјаснија на кој начин би сакале да се одвива наставата.

Графикон бр.1 Резултати од истражување кои го претставуваат процентот за каков вид на настава претпочитаат учениците

Од податоците кои ни ги прикажува графиконот се доаѓа до заклучок дека поголем број од учениците сакаат наставата да продолжи со физичко присуство бидејќи ја гледаат како повалитетна и поефикасна, а мал дел (28.9%) мислат дека квалитетот на наставата зависи од самиот професор, неговите ставови, искуства, знаења и вештини.

Од направените истражувања во месец февруари (пред ширење на Корона вирусот во Македонија) и мај-јуни (за време на Корона вирусот во Македонија) може да се забележат голем промени во воспитно-образовниот систем. Наследенето на образовната програма е поприсутна како и неисполнување на воспитните обврски. Промените кои настанаа не се причини за сето ова, бидејќи пандемијата не донесе промени и во намалувањето и менувањето на обврските и задачите на воспитно-образовниот систем, туку само промена во начинот на нивното остварување. Дури може да се каже дека промените кои настанаа поради пандемијата, ги зголемија одговорностите кои требаа да бидат спроведени од страна на наставниците, сè со цел подготовка на младата популација да излезе посилна од кризата, спремни за усвојување нови знаења и управување со идни промени.

Очекувањата од родителите кои исто така не беа исполнети се нивните деца да се стекнат со општо образование, но да се развијат и

етички вредности и морални карактеристики, неопходни за понатамошниот живот.

Исто така се очекуваше и талентираните деца да продолжат со исто темпо како и претходно, вежбање, присуство на натпревари, сè со цел да не ја изгубат мотивацијата.

Сепак, сето ова може да се гледа позитивно, едно искуство плус. Доколку повторно се соочиме со слични проблеми ќе знаеме каде да делуваме, каде да вметнеме промени и што да остане непроменето бидејќи погрешно образовано дете е изгубено дете.

Филип МАРКОВСКИ

Институт за историја

Ментор: д-р Сашо Додевски

СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА ПРЕДИЗВИКАНА ОД КОВИД-19 И ИСКУСТВАТА И ЕФЕКТИТЕ ОД РАБОТАТА НА АГЕНЦИИТЕ ЗА ЈАВНА РАБОТА ОД ЊУ ДИЛ ПРОГРАМАТА ВО НАДМИНУВАЊЕТО НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД ГОЛЕМАТА ДЕПРЕСИЈА ВО САД

Апстракт: *„Никогаши порано не сме виделе пандемија предизвикана од корона вирус“ - Тедрос Адханом Гебрејсус генералниот директор на Светската здравствена организација.*

Во овој труд се обивуваме да направиме конекции помеѓу минатото и сегашноста, со цел за изнаоѓање на решенија на одредени проблеми.

Во првиот дел направивме анализа на економските последици предизвикани од ковид кризата. Утврдуваме три клучни показатели, кои можат да ни го разјаснат трендот во светските економски раздвижувања: 1. Кинеско-американскиот дипломатски судир; 2. Проекциите на Меѓународниот монетарен Фонд и Светска банка за растот на БДП за светот во 2020 година; 3. Глобалното зголемување на невработеноста.

Во вториот дел од овој труд се осврнуваме на Големата депресија (Светската економска криза) и на делови од Њу Дил програмата. Погледот го насочуваме таму поради позитивните економски мерки за справување со енормната невработеност, поточно јавните агенции за вработување, формирани во САД како дел од Њу Дил.

Клучни зборови: *Ковид-19, корона-криза, пандемија, економија, дипломатски спор, БДП, невработеност, Њу Дил, PWA, WPS*

На 11 март 2020 година, Светската здравствена организација прогласи пандемија.¹ Светот уште еднаш се најде очи во очи со т.н. „невидлив непријател“.² Генералниот директор³ на СЗО при објавувањето на пандемијата изјави: „Никогаши порано не сме виделе пандемија предизвикана од корона вирус. Ова е прва пандемија предизвикана од корона вирус. И, истовремено, никогаши порано не сме виделе пандемија што може да се контролира“.⁴ Самата изјава наговестуваше индиректна неподготвеност на СЗО за справување со новиот предизвикувач на заразна болест, наречен COVID-19. Само девет дена пред официјалната објава на пандемијата, истиот директор на СЗО изјави дека вирусот може да биде спречен.⁵ Но, по неполни десет дена од изјавата дека вирусот може да биде спречен, на 13 март 2020 г., директорот објави 5000 починати лица во светот, со што најави трагична пресвртница на случувањата. Секоја седмица бројката на починати случаи се удвојуваше, за да на 9 април 2020 г. надмине 100.000, а на 4 август 2020 година достигне над 700.000. Меѓутоа, процентот на смртност во однос на дијагностицираните случаи од највисоки 47% на 23 јануари 2020 г., постојано опаѓаше до 1% како константа во те-

¹ Поимот "пандемија" се употребува кога епидемијата ќе се прошири на пошироки региони, на пример на повеќе континенти.

² Претходна поголема тревога околу пандемија се случи во 2009 година, со пандемијата на свинскиот грип (H1N1). Поопширно за пандемијата од 2009 година, достапни информации на официјалната интернет страница на американскиот Центар за превенција и контрола на болести (Centers for Disease Control and Prevention): <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/2009-h1n1-pandemic.html> (пристапено на: 7.8.2020 година).

³ Тедрос Адханом Гебрејсус, биологичар со потекло од Етиопија. На функцијата генерален директор на СЗО е избран во 2017 година.

⁴ Дел од изјавата на генералниот директор на СЗО, достапна на: <https://www.statnews.com/2020/03/11/who-declares-the-coronavirus-outbreak-a-pandemic/> (пристапено на: 7.8.2020 година).

⁵ Реакциите на СЗО во врска со пандемијата, достапни на официјалната интернет страница на СЗО: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen> (пристапено на 7.8.2020 година). Сите други датуми во врска со реакциите на СЗО кон пандемијата ќе бидат преземени од наведениот линк, освен ако тоа не е означено со друг линк.

кот на мај, јуни, јули и август.⁶ До 1 август само 12 држави,⁷ од 193-те членки на од Обединетите Нации, не идентификувале ниту еден позитивен случај на ковид-19, што значи дека целиот свет е преплавен од новата „корона-наезда“. Ретроспективно, вирусот се појави во градот Вухан, НР Кина, во декември 2019 година, се прошири како силно жариште во Италија, зафаќајќи ја цела Европа, потоа се пресели во САД и го преплави целиот свет. Неочекуванта пандемија ги принуди владите ширум светот да дејствуваат *ad hoc* со т.н. средновековни методи. Главниот инструмент за заштита станаа карантинските мерки, кои во себе вклучуваа: затворање на голем дел од јавните објекти, спортски настани, јавни собири, ограничувања во слободното движење на луѓето итн. Ваквата збунувачка ситуација го истакна прашањето: „каде ќе оди светот во иднина?“.

Стана очигледно дека светот веќе нема да биде исто место за живеење како претходно. Се чини дека последиците ќе се прошират во сите сфери на човековото живеење. Прво на удар застана менталното здравје; кај луѓето почна да се забележува вознемиреност, страв, стрес, несоница, депресија, дури и според некои истражување пораст на обидите за убиство.⁸ Од друга страна, социјалните последици воопшто не заостануваа зад здравствените. Се промени начинот на комуникација, луѓето почнаа да држат меѓусебно растојание,⁹ да избегнуваат ракувања и блиски контакти, големите забави и прослави се ограничени, образовните системи веќе се прилагодија на дигиталните предавања, или, напосто речено: од темел се промени целото човеково поведение.

⁶ Статистика на смртност на светско ниво, достапна на: <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-toll/> (пристапено на 7.8.2020 година).

⁷ Државите што не пријавиле корона вирус на своја територија, достапно на: <https://koryogroup.com/blog/are-there-countries-without-coronavirus> (пристапено на: 7.8.2020 година). Од овие 12 држави, повеќето се мали држави од Пацификот и Океанија.

⁸ Leo Sher, *“The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates”*, QJM: An International Journal of Medicine (2020), 1–6.

⁹ За физичка дистанца препораки од СЗО, достапно на: <https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/physical-distancing> (пристапено на 10.08.2020 година).

I

Голема економска криза, очигледно, надоаѓа кај актуелната човечка генерација. Нејзиниот тек е застрашувачки, а зголемувањето оди по принципот на т.н. ефект на „снежна топка“ (snowball effect).

Првиот показател дека се случува големо пореметување во светската економија е влошувањето на односите помеѓу САД и НР Кина, кои се всушност и најголемите светски економии пресметано според обемот на БДП.¹⁰ Имено, на 1 јули 2020 г., американскиот претседател, Доналд Трамп, на една од социјалните мрежи изјави: *„Додека гледам како пандемијата го шири своето лошо лице насекаде низ светот, вклучувајќи ја и лошата штета што и ја има направено на САД, станувам сè повеќе и повеќе гневен на Кина. Луѓето можат да го видат тоа, а јас можам да го почувствувам.“*¹¹ Се појави огромен дипломатски спор со меѓусебни обвинувања, што ескалираше и со протерувања од конзулати.¹² Во контекст на конфликтот помеѓу овие две држави е и излегувањето на САД од членството во СЗО, што треба да се случи во рок од една година, а веќе одлуката е ратификувана кон крајот на мај 2020г. во Конгресот на САД.¹³ Ваквите препукувања и обвинувања помеѓу овие два гиганти, заплашува огромна

¹⁰ Рангирањето на државите според БДП, достапно на: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/> (пристапено на 12.08.2020 година).

¹¹ Изјавата на Трамп, достапна на: <https://www.scmp.com/news/world/united-states-canada/article/3091295/angry-trump-lashes-china-twitter-over-coronavirus> (пристапено на: 12.08.2020 година).

¹² Дипломатски спор меѓу НР Кина и САД, види поопширно на: <https://www.dw.com/mk/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82-%D0%BC%D0%B5%D1%93%D1%83-%D1%81%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D1%88%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D1%81%D0%BA-%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%B0/a-54303028> (пристапено на: 24.08.2020 година); <https://aion.mk/world/kina-reagira-na-tvitot-na-tramp-za-kineski-virus/> (пристапено на 24.08.2020 година).

¹³ Трамп изјави дека СЗО е во целосна контрола на НР Кина и дека поради тоа САД ќе ги спречи сите финансирања во фондот на СЗО. Впрочем, САД е и најголемиот финансиер на СЗО опфаќајќи 15% од целиот фонд. Поопширно за изјавата на Трамп околу СЗО види на: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906> (пристапено на: 12.08.2020 година).

маса на луѓе, бидејќи НР Кина и САД се меѓусебно зависни економии. Имено, САД е најголемиот увозник во светот и воедно најголемиот увозник на кинеска производи.¹⁴ Од друга страна, НР Кина е најголемиот извозник во светот и нејзин најголем простор на продажба е американскиот пазар.¹⁵ Додадено на тоа, НР Кина постојано купува американски државни обврзници, што значи дека е работодавач на најголемиот свој економски соперник. Според официјалната интернет страна на официјалниот сајт на министерството за финансии на САД, НР Кина е вториот најголем сопственик на американски државни обврзници.¹⁶ НР Кина постојано купува американски државни обврзници сè со цел да го задржи своето богатство на сигурно, а исто така и да ја држи постојано ниска вредноста на кинескиот јен во однос на американскиот долар.¹⁷ Потребно е да се држи ниска вредноста на јенот во однос на доларот, бидејќи со тоа продадените производи во САД ќе чинат повеќе. Бидејќи американскиот потрошувач е од витално значење за кинеската економија, НР Кина насушно мора да работи на одржување на висока вредност на доларот, со што овие две економии се врзани во еден „магичен затворен круг“.¹⁸ Дополнително, во глобалниот економски поредок секому е познато дека секој барел-нафта се пресметува во американски долари, што значи дека доларот е најмоќната светска валута. Доларот како персонификација на американското светско влијание, покажува дека за одр-

¹⁴ За увозниците во светски рамки поопширно види на: <https://www.valuewalk.com/2019/10/top-10-largest-importers-in-the-world/> (пристапено на 12.08.2020 година).

¹⁵ За кинеските трговски партнери поопширно види на: <http://www.worldstop-exports.com/chinas-top-import-partners/> (пристапено на 12.08.2020 година).

¹⁶ Сопствениците на државни обврзници на САД, достапно на: <https://ticdata-treasury.gov/Publish/mfh.txt> (пристапено на 12.08.2020 година).

¹⁷ Околу економската политиката на НР Кина кон САД поопширно види на: <https://www.investopedia.com/articles/investing/040115/reasons-why-china-buys-us-treasury-bonds.asp#:~:text=China%20has%20steadily%20accumulated%20U.S.,other%20foreign%20country%20except%20Japan.> (пристапено на 12.08. 2020 година).

¹⁸ Иако изгледа дека САД со ваквата политика станува зависен кон НР Кина, сепак доколку американскиот долар доживее инфлација, што може да се направи со државна интервенција, кинеските заеми ќе изгубат на вредност.

жување на status quo ситуација во светските економски игри потребно е НР Кина и САД да продолжат во својата „кохабитација“, односно НР Кина да продолжи да го кредитира САД и со тоа да го одржува доларот, а пак САД да продолжи да го шири своето влијание за да државните обврзници што се купувани од кинеска страна вредат повеќе. Токму ковид-19 кризата ја нарушува ваквата колаборационистичка состојба, што во крајни рамки значи дека ваквите тектонски пореметувања можат да сносат невидени економски последици во светот.

За разлика од фаталните економските последици кои би можеле во иднина да настанат со продлабочувањето на кинеско-американскиот дипломатски конфликт, во сегашноста (септември 2020 г.) веќе одредени економски последици по различни основи се присутни на сцената. Според истражувањето на Организацијата за индустриски развој на ОН, кое се однесува на 93% од државите во светот, индустриското производство во првиот квартал од 2020 г. споредено со последниот квартал од 2019 г. се намалило за повеќе од 20%. Во истото истражување се покажало дека во април, за разлика од март, во некои држави има месечно намалување на индустриското производство и над 50 %, во нив предничат Индија (-55%), Македонија (-35%), Турција (-33%) и Словачка (-32%).¹⁹ Индустриското производство како највлијателен фактор во БДП, јасно покажува дека државите ќе се соочат со огромен пад на БДП. Во таа насока, највлијателните светски економски организации како ММФ²⁰ и Светска банка направиле проекции за растот на БДП за 2020 година. Според Светска банка развиените економии (САД, Јапонија, Европска Унија) ќе доживеат раст од -7%, од кои САД и Јапонија идентично со -6.1%, а Европска Унија -9.1%. Од економиите во раст и развој (Кина, Тајланд, Русија, Турција, Индија, Бразил и др.) во просек растот ќе биде -2.5%. Турција ќе доживее раст -3.8%, Русија -6.0%, Индија -3.2%, Бразил -8.0%, единствена од сите поголеми и поразвиени држави е НР Кина којашто и во 2020г., според Светска банка би требало да доживее

¹⁹ Истражување околу светското индустриското производство, достапно на: <https://www.unido.org/stories/coronavirus-economic-impact-10-july-2020> (пристапено на 12.08.2020 година).

²⁰ Меѓународен монетарен фонд.

раст со позитивен предзнак од 1.0%.²¹ На светско ниво оваа организација пресметува раст од -5.2%, што во превод значи светска рецесија и економска криза, каква што не се видела во претходните 8 децении.²² Од друга страна пак, ММФ предвидува светски раст на БДП од -3%. Во овој светски просек САД влегува со -5.9%, Русија со -5.5%, Германија -7%, Велика Бријатнија -6.5%, во однос на НР Кина, слично на Светска банка, ММФ предвидува раст од 1.2%. Според ММФ, а за разлика од Светска банка, Туција ќе доживее и поголем пад во 2020 г., односно -5%, а пак Индија не само што нема да биде под нулата туку растот ќе и биде поголем од на Кина, 1.9%. ММФ за Балканот поединечно проектира: за Македонија раст од -4%, Србија -3%, Албанија -5%, Грција -10%, Хрватска -9%, Бугарија -4%, Словенија -8%.²³

Со одење на еден чекор понатаму, односно со претворање на општите бројки во опишливи податоци би можеле да го констатираме следново: огромен пад на акциите на берзите, пад којшто во покоро време е приближно забележан во 1987г.; целосен колапс во терцијалниот сектор, конкретен показател е намалувањето на бројот на летови споредбено со 2019г., ако во 2019г. дневно се вршеле помеѓу 200 и 250 илјади летови, во првите месеци од 2020г., дневно се извршени и под 50 илјади летови дневно; огромен пад во продажбата на најпродаваниот продукт во светот, нафтата; енормен пад на генералната поединечна потрошувачка, во некои земји дури пад и над 80% (Мексико).²⁴ Во контекст на овие негативни економски последици, како посебна ќе ја истакнеме појавата на масовното зголемување на невработеноста. Според истражувањата на Меѓународната организација на трудот во песимистичката варијанта исклучуво пора-

²¹ Иако НР Кина единствена од развиените земји ќе доживее раст, сепак споредбено со 2019 г. нејзиниот пад е од 5.1%.

²² Проекциите за раст БДП на Светска банка, достапни за користење во табеларен приказ на: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (пристапено на 13.08.2020 година).

²³ Проекциите за раст на БДП на ММФ, достапни за користење во табеларен приказ на: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD (пристапено на 13.08.2020 година).

²⁴ Статистиката за економските показатели, достапно на: <https://www.bbc.com/news/business-51706225> (пристапено на 14.08.2020 година).

ди пандемијата ќе останат без работа нови 24.7 милиони работници, во оптимистичката варијанта би останале само 5.3 милиони, што секако е малку веројатно.²⁵ Треба да се има предвид дека бројката од околу 200 милиони невработени на крајот на 2019 г. продолжува да постои и во 2020 година. Како додаток на овие бројки се и предвидените 35 милиони работници кои ќе живеат со минимална или помала од минималната плата, благо речено работници што ќе живеат на работ на егзистенцијата.²⁶ Според проекциите на ММФ околу цифрите за невработеноста доаѓаме до следниве проценки: во САД од 3.7% невработеноста во 2020г., ќе скокне на 10.4%, во Италија од 10% на 12.7%, во Германија од 3.2% скок до 3.9%, во Бразил ќе има исто така големо поместување од 11.9% на 14.7%, во НР Кина не толку забележително поместување од 3.6% на 4.3%, во Русија ќе има незабележително поместување на 4.9% од претходните 4.6%. И во понеразвиените земји нема да биде еднаков растот на невработеноста за секоја земја, туку од држава до држава ќе има варијации. Имено, во Македонија невработеноста ќе се искачи до 20.4% од претходните 17.3%, во БиХ од 15.7% на 18%, во Романија од 3.9% на 10.1%, во Бугарија од 4.2% на 8% итн.²⁷

Поради ваквите економски показатели и фактори со негативен тренд, владите низ светот се ставени пред тестот „дали може да се одржи ликвидноста во економијата?“.

Државите се ставени во позиција „помеѓу мечот и наковалната“, треба да ја одржат ликвидноста во економијата, а и да го спречат ширењето на овој нов вирус. Секому му стана јасно дека потребно е „вбрызгување“ на пари во системот, кои ќе го одржуваат истиот во живот и ќе ја задржат куповната моќ на поединецот. Пред сè, се работи за малите и средните компании, кои без постојана ликвидност би пропаднале. Во една таква ситуација, ширум светот владите, со

²⁵ *COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*, ILO Monitor 1st Edition, March 2020, 2-3.

²⁶ *Ibid*, 4-5.

²⁷ Официјалните податоци за невработеноста според ММФ, достапно на: <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> (пристапено на 14.08.2020 година)

или без своја волја, спроведуваат слични економски мерки за справувањето со дадената ситуација. Централните банки ги намалуваат резервите во банкарските системи, со што се ослободуваат средства за нови заеми, коишто пак во оваа ситуација најчесто се давани со мали камати или без камати. Јапонија дури 20% од своето БДП за 2020г. ќе го пренасочи кон справување со кризата, Германија 10%, Велика Британија 15%, додека САД највисоки 25%.²⁸ Покрај тоа што владите директно ги помагаат овие средни и мали претпријатија преку тие нискокаматни кредити или различни типови на субвенционирање, потпомогнати се и ранливите категории. Во тие ранливи категории се пензионерите, младите, инвалидите, приматели на социјална помош итн. Поради оделувањето на огромни буџетски средства за борба со „невидливиот непријател“, на некој начин почнаа да се појавуваат „дупки“ во државните буџети. Затоа, државите почнаа да се обраќаат кон ММФ или Светска банка за нови кредити или почнаа да издаваат државни обврзници. Само во месец март до ММФ се обратиле над 80 држави за помош во надминувањето на економските проблеми.²⁹ За да ја покажеме апоријата во која се наоѓа светот во однос на потребни суми на парични средства, без да навлегуваме во анализа кои држави побарале нови кредити и висината на сумите, ќе го истакнеме фактот дека Иран во текот на март побара кредит од ММФ во вредност од 5 милијарди долари (USD), што не се случило од 1979 година.³⁰

Ако ги сублимираме податоците од претходните статистики, ќе произлезе дека светот е во „Третта светска војна“ според падот во економските показатели. Ваквиот став делува уште посериозно кога ќе се истакне дека ОН и Светска банка тоа го имаат констатирано,

²⁸ Справувањето на развиените економии со корона кризата, достапно на: <https://www.cfr.org/backgrounder/coronavirus-how-are-countries-responding-economic-crisis> (пристапено на 15.08.2020 година).

²⁹ За барањата до ММФ, достапно на: <https://www.theguardian.com/world/2020-mar/27/dozens-poorer-nations-seek-imf-help-coronavirus-crisis> (пристапено на 16.08.2020 година).

³⁰ Иран побара кредит од ММФ, достапно на: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-12/iran-asks-imf-for-5b-to-assist-with-coronavirus-efforts> (пристапено на 16.08.2020 година).

односно моменталната ситуација ја споредуваат со Втората светска војна.³¹

II

„Ја очекуваме најтешката економска криза по Големата депресија“, изјави Кристалина Георгиева, извршен директор на ММФ.³² Ваквата изјава нè наведува на размислување: можеби не е најсоодветна компарацијата со Втората светска војна, туку со Големата депресија од 30-тите години на XX век.

По завршувањето на Првата светска војна светот драстично се промени; Велика Британија го изгубила приматот на светски кредитор, нејзиното место го зазеле САД. Европа била разурната, последиците од војната се чувствувале во секоја сфера. Затоа, Европа станала и најголемиот позајмувач на американски финансиски средства. Во почетокот на 20-тите години во САД стандардот почнал вртоглаво да расте; САД, имајќи ги предвид сумите што треба да ги добие од заемите, вложувале во внатрешен и надворешен капитал. Со подигањето на стандардот и платите, се подигнала и куповната моќ на Американците, по што и очекувано било дека ќе се роди побарувачка за луксузна стока. Токму во таквите околности почнале да се развиваат најразлични фабрики, кои произведуваат луксузна стока. Најконкретен пример била побарувачката за автомобили. До 1928 г. секое семејство во САД можело да си дозволи автомобил. Но, се разбира, отплаќањата оделе преку кредити, кои пак поединецот ги отплаќал од својата брзорастечка плата. Но, веќе во 1928 и 1929 г. се појавила ситуација кога преголемите фабрики веќе немало на кого да ги продаваат своите производи, бидејќи се случило заситување на пазарот поради хиперпродукцијата; предвидувањата дека Европа брзо ќе се регенира и ќе биде огромен нов пазар, не се оствариле. Во една ваква

³¹ *GLOBAL OUTLOOK (Chapter 1), Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis*, published by World Bank, June 2020, 4-5. За ставот на ОН види: *United Nations Comprehensive Response to COVID-19: Saving Lives, Protecting Societies, Recovering Better*, published by United Nations, June 2020, 1-2.

³² Изјавата на Кристалина Георгиева, достапна на: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser> (пристапено на 16.08.2020 година).

ситуација, компаниите на берзите почнале да ја губат својата вредност, за да на 29 октомври 1929г. се случи целосен берзантски колапс. По тој колапс се отворила економска бездна. Децентрализираниот банкарски систем пропаднал, се затвориле огромен број на фабрики, а како највпечатлив негативен показател биле 12 милиони невработени, односно една четвртина од работоспособното население во САД. После овие случувања во САД по принципот на „домино ефект“ економската криза се раширила низ целиот свет.³³

Во 1933 г., по одржувањето на претседателските избори во САД, претседател станал Франклин Делано Рузвелт,³⁴ кандидат на Демократската партија. Неговите три мандати (1933-1945) ќе го сменат ликот на американското општество. Она што е важно за контекстот на овој труд е Њу Дил (The New Deal) програмата, опоравувачкото економско ремек дело на XX-тиот век. Всушност, Њу Дил била стратегија изработена од најголемите американски умови, советници на Рузвелт, за регенерирање на американското општество во неговата социјална, економска и земјоделска манифестација.³⁵

Единствената прагма којашто ќе ја разгледаме во кратки црти, а е дел од Њу Дил, е стратегијата за јавни работи. Со едноставна цел: да ги доближиме решенијата од минатото со решенија за сегашноста.

Во првите сто дена од претседателствувањето на Рузвелт била покрената иницијатива за носење на законски акти, со кои би се спровеле намерите од Њу Дил. Еден од тие акти бил и „законот за национално индустриско опоравување“, со кој се оформувала една од

³³ Eric Rauchway, *The Great Depression & the New Deal*, Oxford University Press, New York, 2008, 8-20; 38-42.

³⁴ Франклин Д. Рузвелт (1882-1945), 32-от претседател на САД, кој произлегува од Демократската партија. Тој е единствен американски претседател со три мандати. Негова препознатлива политика е економското опоравување на САД по Големата депресија.

³⁵ За Њу Дил и неговите карактеристики види: David M. Kennedy, *What the New Deal Did*, *Political Science Quarterly*, vol. 124, no. 2, 2009, 251-268; Price Fishback, *How Successful Was the New Deal? The Microeconomic Impact of New Deal Spending and Lending Policies in the 1930s.*, *Journal of Economic Literature*, vol. 55, no. 4, 2017, 1435-1485.

најважните агенции: „Управата за јавни работи (Public Works Administration - PWA)".³⁶ Рузвелт гледајќи ја ситуација со енормната невработеност решил да промовира работни места под „државна капа", кои вклучени во PWA ќе работат на изградба на јавни објекти полезни за државата. Концептот на вработување во јавни работи се користел и претходно во САД,³⁷ но овој пат Рузвелт решил агенциите да бидат ставени под директна контрола на федералната влада, а не како претходно под контрола на државите (федералните единици). PWA, за разлика од некои други агенции, преку објавување на тендери склучувала договори со приватни градежни компании за изградба на предвидените 34.508 проекти. Агенцијата во 1933 г. располагала со 3.3 милијарди долари, што претставувало 165% од приходите на федералната влада и 6% од БДП на САД за истата година.³⁸ Во огромниот квантум на објекти што требало да ги изгради оваа агенција спаѓале: мостови, училишта, болници, постројки за отстранување на отпадни води, канализации, системи за дотур на питка вода, хидроцентрали и електроцентрали, речни брани, пристаништа и бродови, патишта и многу други типови на градби. Проектите биле повеќе застапени на Северот отколку на Југот на САД, меѓутоа воопшто не можат да се потценат и проектите спроведени во позаостанатиот индустриски регион, Југот.³⁹ Оваа агенција до 1939 г. од предвидените 34.508 проекти реализирала 34.448, што значи дека била прилично успешна.⁴⁰

Иако за PWA статистичките бројки се завиткани во „позитивна аура", сепак Рузвелт во 1935 г. ќе согледа дека оваа агенција е „тромава и бавна". Очигледно било дека таа тромавост била предизвикана од склучувањето на договорите со приватниот сектор, за кои требало време и процедура. Затоа, со „законот за доделување на итна

³⁶ Jason Smith, *Building New Deal Liberalism, The Political economy of public works, 1933-1956*, The Cambridge university press, New York, 2006, 8-9.

³⁷ Price Fishback & John Wallis, *What was New about the New Deal?*, NBER Working Paper No. 18271, 2012.

³⁸ Jason Smith, *The New Deal Order, Enterprise & Society*, Volume 9, Number 3, 2008, 523-524.

³⁹ J. Smith, *Building New...*, 92-93.

⁴⁰ Исто, 88-89.

помош", донесен во Конгресот на САД во 1935 г., била формирана новата агенција за јавни работи т.н. "Works Progressive Administration". Суштинската разлика на оваа агенција со PWA било тоа што федералната влада не дозволила работните места и изградбата на објекти да бидат склучувани по принципот „приватно-јавно партнерство“, туку вработените се вработувале директно во агенцијата, што значи дека работеле за државата, од која и добивале плата. Оваа промена во крајна линија значело дека Рузвелт сакал да го има под своја контрола и директен увид најважниот проект од неговата програма. Во годината на своето формирање, оваа агенција добила 4.88 милијарди долари, односно 135% од федералните приходи и 6.7% од БДП на САД во таа година.⁴¹ Општо познато во американската јавност е дека оваа агенција не се занимавала со огромни градби како PWA, туку со училишта, болници, автопатишта, улици, канализации, паркови, библиотеки итн.⁴² Огромен број на уметници, актери, музичари и писатели учествувале во проектите на оваа агенција, по што таа станала и нашироко позната во културниот живот на САД.

Двете гореспоменати агенции за јавни работи иако не биле единствените од таков тип во САД, станале најпознати, најмасовни и најпродуктивни во американското општество. Во рок од шест години (1933-1939) PWA успеала да вработи околу 1.700.000 работници,⁴³ додека WPA над 8.500.000 работници.⁴⁴ Можеби уште поважно е тоа што после сите завршени објекти,⁴⁵ САД станале покомпактна и побединета општествена заедница. Пред сè, тоа се должи на патното и секаков друг вид на инфраструктурно поврзување помеѓу Северот и Југот.

⁴¹ J. Smith, *The New Deal...*, 523-524.

⁴² Robert Murphy, *The Politically Incorrect Guide™ to The Great Depression and the New Deal*, Regnery Publishing, Inc., Washington, 2009, 140-144; J. Smith, *Building New...*, 86-87.

⁴³ J. Smith, *Building New...*, 96-97.

⁴⁴ Статистика за WPA, достапно на: <https://www.history.com/topics/great-depression/works-progress-administration> (пристапено на 18.08.2020 година).

⁴⁵ Позначајни изградени објекти на овие две организации се: "Тунелот на Линколн" во Њу Јорк, "Мостот на РФК (Роберт Ф. Кенеди)", мостот "Голден Гејт (Golden Gate)", "Tennessee Valley Authority (TVA)" и др.

Концептот и справувањето на Рузвелт со невработеноста станале поим за успешно практикување на една доктрина.

III

Откако ќе се погледнат овие две кризи од оваа гледна точка, можеби Големата депресија и економската криза предизвикана од Ковид-19 не можат да се споредуваат во однос на причините кои довеле до нив, но секако дека можат да се споредуваат нивните последици. Затоа, во овој труд ставивме акцент на проблемот со огромната невработеност, присутна во обете кризи, како најголем удар за целото општество. Со анализата на програмата за јавни работи, спроведена во 30-тите години од XX-тиот век, се надеваме дека можеме да извлечеме одредена паралела во денешницата и истата евентуално да биде спроведена како позитивна историска пракса.

Литература:

- COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses, ILO Monitor 1st Edition, March 2020.
- Fishback, Price, How Successful Was the New Deal? The Microeconomic Impact of New Deal Spending and Lending Policies in the 1930s., Journal of Economic Literature, vol. 55, no. 4, 2017.
- Fishback Price & Wallis John, What was New about the New Deal?, NBER Working Paper No. 18271, 2012.
- GLOBAL OUTLOOK (Chapter 1), Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis, published by World Bank, June 2020.
- Kennedy David M, What the New Deal Did., Political Science Quarterly, vol. 124, no. 2, 2009.
- Murphy, Robert, The Politically Incorrect Guide™ to The Great Depression and the New Deal, Regnery Publishing, Inc., Washington, 2009.
- Rauchway Eric, The Great Depression & the New Deal, Oxford University Press, New York, 2008.
- Sher, Leo, The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates, QJM: An International Journal of Medicine, 2020.
- Smith Jason, Building New Deal Liberalism, The Political economy of public works, 1933-1956, The Cambridge university press, New York, 2006.
- Smith Jason, The New Deal Order, Enterprise & Society, Volume 9, Number 3, 2008.
- United Nations Comprehensive Response to COVID-19: Saving Lives, Protecting Societies, Recovering Better, published by United Nations, June 2020.

Интернет веб-страници:

- <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906>.
- <https://www.bbc.com/news/business-51706225>
- <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-12/iran-asks-imf-for-5b-to-assist-with-coronavirus-efforts>
- <https://www.cfr.org/backgrounder/coronavirus-how-are-countries-responding-economic-crisis>
- <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/2009-h1n1-pandemic.html>
- <https://www.scmp.com/news/world/united-states-canada/article/3091295/angry-trump-lashes-china-twitter-over-coronavirus>.
- <https://www.history.com/topics/great-depression/works-progress-administration>

https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>.

<https://www.investopedia.com/articles/investing/040115/reasons-why-china-buys-us-treasury-bonds.asp#:~:text=China%20has%20steadily%20accumulated%20U.S.,other%20foreign%20country%20except%20Japan.>

https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

<https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>

<https://koryogroup.com/blog/are-there-countries-without-coronavirus.>

<https://www.statnews.com/2020/03/11/who-declares-the-coronavirus-outbreak-a-pandemic/>

<https://www.theguardian.com/world/2020/mar/27/dozens-poorer-nations-seek-imf-help-coronavirus-crisis.>

<https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>

<https://www.unido.org/stories/coronavirus-economic-impact-10-july-2020>

<https://www.valuewalk.com/2019/10/top-10-largest-importers-in-the-world/>

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>

<https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/physical-distancing>

<https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

[http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/.](http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/)

<https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-toll/>

Сања МИШЕВСКА

Пост-дипломец на студиската програма: Менаџмент на човечки ресурси во општествените дејности

ВЛИЈАНИЕ НА ПАНДЕМИЈАТА СО КОВИД-19 ВРЗ ЖЕНСКИОТ ТРУД

Апстракт: *Пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19 е причината за една целосна реорганизација на нашето секојдневие. Како што пандемијата зазема светски размери може да се забележи дека нејзиното влијание е насочено кон сите полиња, од ризик по здравјето на луѓето, па се до социјален, економски и политички ризик. Кога станува збор за социо- економските ризици од особена важност е да се проучи дали и како оваа ситуација влијае врз платениот и неплатен труд на жената. Нееднаквата распределба во извршување на неплатениот труд помеѓу половите во домот, како и достапноста на работни места не е никаква новост, туку проблем со кој се соочуваат и најразвиените општества. Меѓутоа, ако се земе предвид дека оваа пандемија предизвика затворање на воспитно-образовните институции, релокација на работното место во домот, како и губење на работно место, се поставува прашањето дали доаѓа до интензификација на неплатениот женски труд во домот и каква е состојбата на жените на нивното работно место. Со цел да се проучи оваа проблематика спроведено е истражување на примерок од 100 жени на територијата на Република Северна Македонија од различни професии и средини на живеење. Главен фокус на истражувањето се состојбите на женскиот труд за време на тековната пандемија, односно нејзиното влијание на платениот и неплатен труд кој го извршуваат жените во домот и надвор од него. Постоенето на различни бенефиции кои се нудат и нивно користење, флексибилното работно време прилагодено на новонастанатата ситуација, релокација на работното место, можност за напредок во кариера или губење на работно место, учество во воспитно-образовниот процес на децата, грижа за децата и повозрасните членови на семејството, менаџирање на слободното време, се дел од темите кои ги опфаќа ова истражување.*

Клучни зборови: *пандемија, ковид-19, труд, жени*

Воведни напомени

Пандемијата предизвикана од вирусот ковид-19 не само што претставува здравствен глобален проблем, туку води и кон глобален економски пад. Како што истакнува Жижек (2020: 77) денес се наоѓаме затекнати во тродимензионална криза: здравствена, економска и психолошка, чие влијание се чувствува на секој сегмент од нашиот живот, поставувајќи го прашањето дали пазарните механизми ќе успеат да се изборат со новонастанатата ситуација и да не подлегнат на предизвиците.

Тоа значи дека оваа пандемија создава еден спој на природни, економски и културни процеси кои се нераскинливо поврзани. Истакнувајќи ја демократската димензија на овој вирус од здравствен аспект, често се заборава на овие полиња зафатени од вирусот кои и немаат толку демократска димензија. Под напад на пандемијата веќе постоечката и нееднаква родова поделба на трудот веројатно ќе се влоши особено во ситуации кога здравствените системи се преоптоварени, а основните услуги како училиштата, дневните центри, и градинки се затворени. Секој сектор е подложен на промени и предизвици предизвикани од кризата проследени со релокација на работно место, промени во работно време како и привремено или трајно губење на работно место.

Имајќи ги предвид работните позиции кои ги исполнуваат жените несомнено може да се каже дека тие се директно погодени од оваа пандемија како во делот на продуктивниот труд, така и во доменот на репродуктивниот труд кој го извршуваат во домот ставајќи го акцентот на жените со деца кои се едни од најранливите популации погодени од оваа пандемија затоа што често пати ја сносат одговорноста за своите деца и се презастапени во работни места со ниски плати.

Продуктивен и репродуктивен труд на жените за време на пандемијата предизвикана од вирусот ковид-19

Трудот на жените може да се категоризира во три области: продуктивен, репродуктивен и активности во заедницата (Moser, 1993). Сферата на продукција ги опфаќа оние дејности кои произведе-

дуваат стока или услуги наменети за пазарот, а кон сферата на репродукција се приклучуваат сите оние активности каде што се вложува труд кој има нестоковен карактер.

Имајќи предвид дека активностите во домот се нарекуваат репродуктивни поради нивното циклично повторување во текот на денот, но и поради репродуктивната природа најчесто се препишуваат како женски, значаен дел од секторот на услугите претставуваат активности поврзани со репродукцијата (Гуровска, 2008: 85-98). Според ОНСНР најголем дел од вработените жени се вклучени во овој сектор, а тој во моментот е најпогоден од кризата и се карактеризира со ниско платена и ограничена безбедност на работно место. Како што истакнува Интернационалната агенција за вработување (ILO) Економскиот пад на ковид-19 е различен од претходните кризи бидејќи секторите кои се премногу изложени на колапс на економската активност апсорбираат значителен удел во вработувањето на жените. Тие оценуваат четири сектори како висок ризик од сериозно влијание на Ковид-19 во однос на загубите на работното место и падот на работното време: сместување и услуги за храна; недвижности, деловни и административни активности; производство; и трговија на големо / мало.

Во 2020 година, вработени се 527 милиони жени, што претставува 41 % од вкупното вработување на жени во овие сектори, во споредба со 35% од вкупното вработување кај мажите. Ова сугерира дека вработувањето на жените најверојатно ќе биде погодено потешко отколку кај мажите од сегашната криза. Со растечката глобална епидемија, тие најверојатно ќе бидат првите што ќе бидат отпуштени и подоцна повторно да бидат ангажирани на пазарот на трудот. Бидејќи работните места стануваат оскудни, со оглед на родовите норми, жените, исто така, веројатно ќе бидат оние кои треба да се одлучат да се откажат од платената работа за неплатена грижа во домот. Оваа ситуација предизвикува промени во трудот кој го извршуваат жените како продуктивен така и репродуктивен.

Неуспехот да се признае оваа работа како работа не само што му овозможува на светот да го предвиди вистинскиот придонес што жените го даваат во економијата, туку ги опфаќа и можностите за трошоци што жените ги претрпуваат при вршење на оваа работа и

износот на замена на пазарот што жените инаку би го заработиле ако нивните услуги беа купени на отворен пазар (Sewal,2020). Како што истакнува (Shelton,2006) пред појавата на пандемијата податоците од Националното истражување за семејства и домаќинства укажуваат на тоа дека жените поминуваат приближно 37 часа неделно на домашни работи, додека мажите поминуваат 18 часа неделно. За време на пандемијата, кај многу жени часовите што ги посветуваат на неплатената грижа се зголемуваат како последица на затворањето на училиштата и градинките, намалувањето на јавните услуги за лицата со попреченост и старите лица, недостапноста на домашните работници и потребата да се грижат за членовите на семејството заболени со Ковид-19.

Според УНЕСКО со затворени училишта во 195 држави, 1,3 милијарди ученици и над 63 милиони основни наставници се ограничени во своите домови.

Новите улоги што ги носат жените за време на катастрофи обично доаѓаат без ублажување на постоечките одговорности, туку со зголемување на товарот. Државите и компаниите преку преземање на различни мерки и бенефиции преземаат различни механизми со кои би го ублажиле влијанието на пандемијата врз продуктивниот и репродуктивниот труд, а и врз економскиот пад.

Државите и компаниите преку преземање на различни мерки и бенефиции преземаат различни механизми со кои би го ублажиле влијанието на пандемијата врз продуктивниот и репродуктивниот труд, а и врз економскиот пад.

Истражувања за состојбата на женскиот труд за време на пандемијата во други земји

Во Малезија без разлика дали жените се вклучени во пазарот на трудот, тие имаат преовладувачка репродуктивна одговорност во нивните домаќинства. За жените кои имаат работно место справување со овие повеќекратни одговорности за време на пандемијата станало потешко. Во силно патријархалното општество, како што е Шри Ланка, жените кои се занимаваат со продуктивна работа се очекува да продолжат во нивните репродуктивни улоги додека нивните про-

дуктивни улоги се интензивираат. Иста е состојбата и во Виетнам (McLaren et. al, 2020).

Според австралиската агенцијата за родова еднаквост на работно место (Workplace Gender Equality Agency) 43% од Австралијците кои се грижат за децата поминале повеќе време на грижа за одговорностите поради ограничувањата на Ковид-19 истовремено балансирајќи ги и другите активности во домот, притоа повеќе жени отколку мажи пријавиле дека поминуваат повеќе време да се грижат за деца и возрасни и да вршат домашни работи.

Исто така, во овој период жените повлекуваат поголем процент од своите заштеди од мажите. Жените кои не можат да работат од дома, како што се оние со работни места во секторот услуги или кои немаат платено отсуство, може да бидат особено засегнати.

Методи и техники на истражувањето

Предмет на истражувањето е влијанието на пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19 врз женскиот труд. Во ова истражување под лупа ќе бидат ставени промените предизвикани од пандемијата со ковид-19 врз продуктивниот и репродуктивен труд на жената. Целта на истражувањето е да се утврди влијанието кое го има пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19 врз продуктивниот и репродуктивен труд на жената. Задачи на истражувањето се: да се утврди влијанието на пандемијата врз продуктивниот труд на жената и да се утврди влијанието на пандемијата врз репродуктивниот труд на жената.

Хипотеза на истражувањето е: Пандемијата со Ковид-19 влијае на продуктивниот и репродуктивниот труд на жените, а потхипотези се: Затворањето на воспитно-образовните институции влијае на интензитетот репродуктивниот труд на жените и Флексибилноста на работната позиција влијае на интензитетот на продуктивниот труд на жените. Варијабла на ова истражување се: трудот на жените кој се јавува во две категории (продуктивен и репродуктивен) е *зависна* варијабла, а пандемијата со Ковид-19 е *независна* варијабла.

Ова истражување користи квантитативен метод и техника на прибирање на квантитативни податоци- анкета/прашалник составен

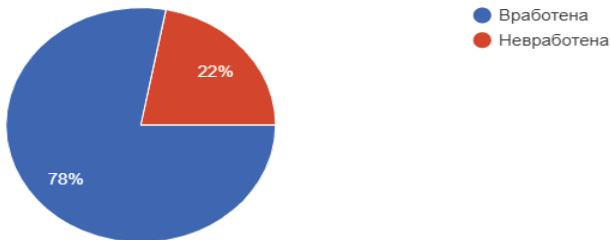
од прашања од отворен и затворен тип. Прашалникот се состои од два дела каде прашањата од првиот дел даваат податоци за влијанието на пандемијата со Ковид-19 врз продуктивниот труд на жената, а прашањата од вториот дел даваат информации за влијанието на пандемијата врз репродуктивниот труд на жената.

Истражувањето е спроведено на случаен примерок од 100 жени од различни средини на територијата на Република Северна Македонија на возраст од 18 до 55 години кои имаат деца на возраст од 0 до 13 години што одговара на периодот кога децата посетуваат градинки и основно училиште. Истражувањето е спроведено во август 2020 година.

Резултати

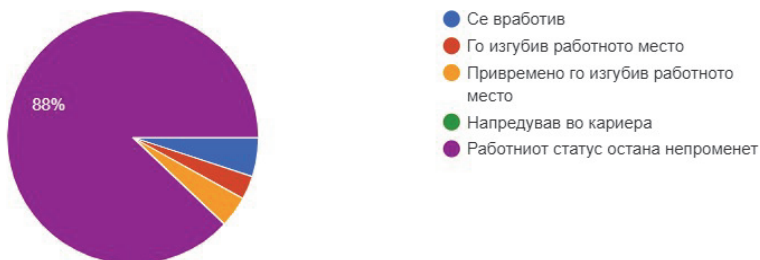
Првиот дел од прашањата се однесува на продуктивниот труд на жените.

На прашањето дали се во работен однос 78% од анкетираниите жени одговорија позитивно, додека пак 22% одговорија негативно.

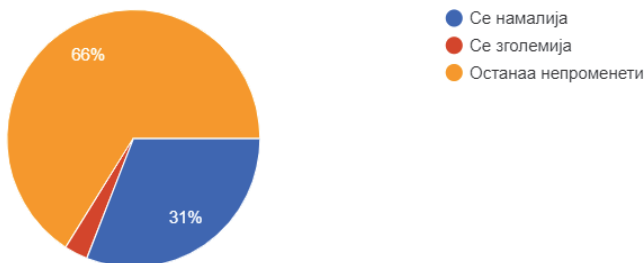

Најголем број од анкетираниите одговорија дека работат како здравствени работници, продавачки, професорки и администрација.

За време на пандемијата предизвикана од Ковид-19, 88% од анкетираниите одговориле дека работниот статус им останал непроменет, додека пак 5% се вработиле, 3% го изгубиле работното место и 4% привремено го изгубиле работното место.

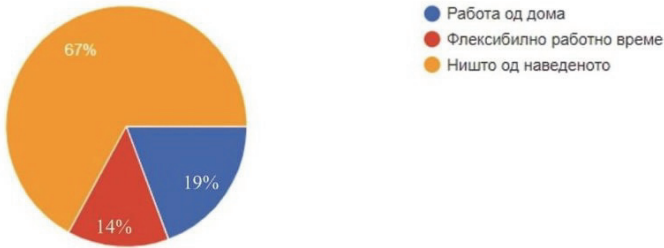

Кога станува збор за финансиските примања за време на пандемијата, кај најголем број од испитаничките (66%) тие останаа непроменети додека пак кај 31% се намалиле, а само кај 3% се зголемиле.

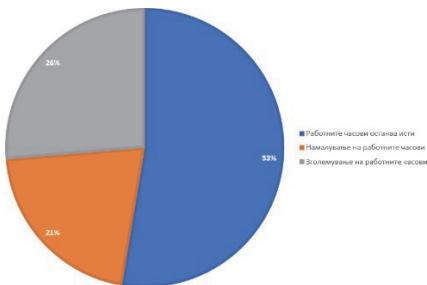

На следните 4 прашања одговараа само оние испитанички кои се изјаснија дека се во работен однос (78 испитанички). Притоа на прашањето колку време поминуваат на работното место во текот на една седмица 15% се изјасниле дека поминуваат до 20 часа, 48% работат од 20-40 часа и 37% работат повеќе од 40 часа неделно.

19% од испитаничките се изјасниле дека работното време им овозможува работа од дома, 14% се изјасниле дека имаат флексибилно работно време, а 67% ништо од наведеното.

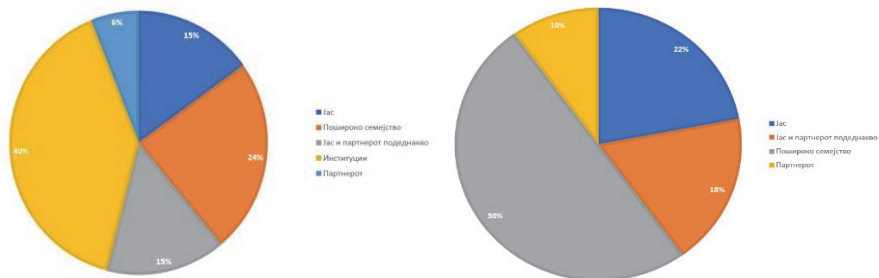

На следното прашање одговорија оние испитанички кај кои дошло до релокација на работното место во домот за време на пандемијата (19 испитанички). Од нив 53% се изјасниле дека работните часови им останале исти, 26% забележуваат зголемување на работните часови и 21% од испитаничките забележуваат намалување.

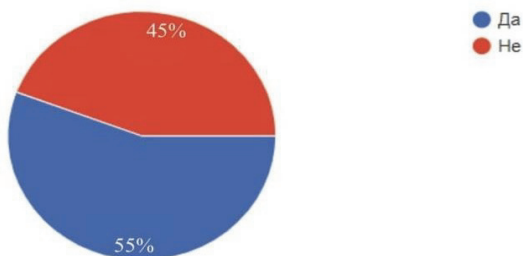

Вториот дел од прашањата беше наменет за воочување на состојбите на репродуктивниот труд на жената за време на пандемијата.

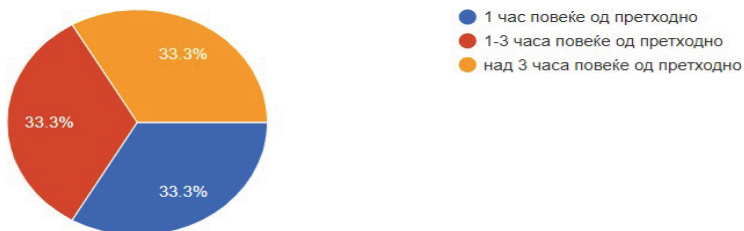
На прашањето кој се грижел за децата пред пандемијата, 6% од мајките одговориле дека самите се грижеле, 15% се грижел партнерот, 15% подеднакво со партнерот, 24% поширокото семејство и 40% институции. Додека пак за време на пандемијата со затворени воспитно образовни институции оваа обврска преминува на поширокото семејство со 50%, мајката со 22%, партнерот со 10% и 18% подеднакво со партнерот.

45% од испитаничките сметаат дека поминуваат повеќе време во воспитно- образовниот процес на децата за време на пандемијата, додека пак 55% не се согласуваат со ова.

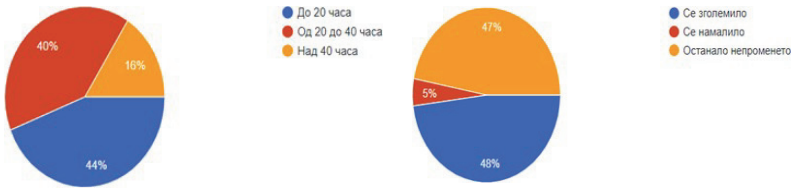

Оние кои одговориле позитивно на претходното прашање имаат поделени одговори во врска со дополнителното време кое го поминуваат за воспитно-образовен процес на децата. По 33,3% одговориле дека поминуваат 1 час повеќе од претходно, 1-3 часа повеќе од претходно, односно над 3 часа повеќе од претходно.

Испитаничките се изјасниле дека времето кое го поминуваат просечно во извршување на обврски во домот во текот на една недела кај 44% од нив се движи до 20 часа, кај 40% од 20 до 40 часа и кај 16% од испитаничките над 40 часа.

Кај 48% од испитаничките времето кое го поминуваат во извршување на обврските во домот се зголемило, кај 5% се намалило и кај 47% останало исто.

Заклучни согледувања

Според добиените податоци кај најголем дел од испитаничките работниот статус пред и за време на пандемијата им останал непроменет, додека мал процент се изјасниле дека целосно или привремено го изгубиле работното место. Иста е состојбата и со финансиските примања на жените, кај најголем процент од нив финансиските примања останале непроменети. Најголем процент од испитаничките поминуваат од 20 до 40 часа неделно на работното место, додека пак кај мал процент работната позиција овозможува работа од дома и флексибилно работно време. Оние испитанички кои се изјасниле дека работното место им овозможува работа од дома, најголем процент не евидентирале промена во работните часови, а се забележува приближно изедначен број кај оние кои забележале зголемување, односно намалување на работните часови.

Во вториот дел од прашањата кој беше наменет за воочување на состојбите на репродуктивниот труд на жената за време на пандемијата, во најголем процент пред пандемијата за грижата околу децата е препуштена на институции, а потоа следува поширокото семејство. Додека пак за време на пандемијата оваа обврска кај најголем процент ја презема поширокото семејство. Поголем процент од

испитаничките не се согласува со исказот дека поминува повеќе време за воспитание и образование на децата за време на пандемијата отколку претходно.

Оние кои одговориле позитивно на ова прашање имаат поделени одговори во врска со неговиот интензитет, каде процентот е еднаков на оние кои поминуваат 1 час повеќе, 1 до 3 часа повеќе и над 3 часа повеќе на дневно ниво.

Кога станува збор за времето поминато во извршување на домашни обврски кај најголем број тоа се движи до 20 часа просечно во текот на една недела, меѓутоа кога го анализираме ова време во текот на пандемијата разликата на процентот на оние кои се изјасниле дека останало непроменето и дека се зголемило е многу мала, додека пак многу е мал процентот на оние кои констатирале дека ова време се намалило.

Генерален заклучок е дека пандемијата секако имала свое влијание на женскиот труд, но тоа влијание не предизвикало драстични промени. Тоа се однесува како на продуктивниот труд на жените, така и на репродуктивниот.

Според тоа можеме да заклучиме дека делумно се потврдуваат хипотезата и подхипотезите. Секако треба да се има предвид дека станува збор за релативно мал број на испитаници и ова истражување може да претставува појдовна точка за понатамошни истражувања.

Литература:

- Ѓуровска, М. (2008), *Социологија на женскиот труд*, Скопје: Филозофски факултет.
- Жижек, С. (2020), *Пандемија!: Ковид-19 го тресе светот*, Скопје: Арс Ламина.
- International Labour Organization. (2020), *The COVID-19 response: Getting gender equality right for a better future for women at work*. Преземено на 20.08.2020 (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_744374.pdf)
- McLaren, H; Wong, K et al. (2020), *Covid-19 and Women's Triple Burden: Vignettes from Sri Lanka, Malaysia, Vietnam and Australia*. Преземено на 21.08.2020 (<https://www.mdpi.com/2076-0760/9/5/87/htm#B47-socsci-09-00087>)
- Moser, C. (1993), *Gender Planning and Development: Theory Practice and Training*, London: Routledge. Преземено на 20.08.2020 (https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=ykRgqWuuCTcC&oi=fnd&pg=PT14&ots=Fq75pFyEr5&sig=X15zkyKDQqu7x6HMdDuvEcHVD-4&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Sewal, R. (2020), *The pandemic brings the value of women's unpaid work into focus*. Преземено на 22.08.2020 (<https://www.creativeassociatesinternational.com/insights/the-pandemic-brings-the-value-of-womens-unpaid-work-into-focus/>)
- Shelton, B. (2006), *Gender and unpaid Work, Handbook of the Sociology of Gender*, Boston: Springer, pp. 375-390. Преземено на 21.08.2020 (https://link.springer.com/chapter/10.1007/0-387-36218-5_17)
- UNESCO. (2020), *1.3 billion learners are still affected by school or university closures, as educational institutions start reopening around the world*. Преземено на 20.08.2020 (<https://en.unesco.org/news/13-billion-learners-are-still-affected-school-university-closures-educational-institutions>)
- Workplace Gender Equality Agency. (2020), *Gendered impact of COVID-19. Australian Government*. Преземено на 21.08.2020 (<https://www.wgea.gov.au/topics/gendered-impact-of-covid-19>)

Сара ТРАЈКОВСКА

Институт за родови студии

Ментор: проф. д-р Владимир Давчев

ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА НА КОВИД-19 ВРЗ РОДОВИТЕ ГРУПИ

Апстракт: *Пандемијата предизвикана од вирусот Ковид 19 на површина ја прикажа и целосно долови родовата нееднаквост во сите нејзини форми на постоење. Со други зборови додека расте бројот на заболени, растат и неправдите кои им се прават на жените. И покрај фактот што Ковид-19 вирусот го стави овој пол директно на првата линија на фронтот, сепак и по-натаму масовно се омаловажуваат нивниот труд, вештините и знаењето. Несомнено секогаш кога во светот постоела криза, жените го извлекувале подебелиот крај. И наместо нив да им се доделат заслугите и епитетите, последниве им се припишуваат на мажите. За жал и денеска ситуацијата не е променета.*

Пандемијата создава нееднаквости, но истовремено ги кристализира невидливите и ги продлабочува постоечките нееднаквости. Сведоци сме дека правата на жените се многу често помеѓу првите на удар во услови на криза, што неминовно ги уназадува сите долгогодишни залагања за постигнување на родова еднаквост. За жал Ковид 19 само ни ја избистри сликата за родово нееднаквата реалност во која секојдневно живееме. Во отсуство на родово чувствителни меѓусебни одговори, различните форми на системска дискриминација со кои се соочуваат жените и девојчињата ќе бидат влошени. Вирусот Ковид 19 мора да се сфати како повик сите ние да се разбудиме од неутралната состојба и итно да ги отфрлиме сите политички на дискриминација кои ги урнисуваат и поткопуваат правата на одредени групи на луѓе.

Клучни зборови: *пандемија, ковид-19, жените, права, дискриминација*

Пандемијата предизвикана од вирусот Ковид 19 на површина ја прикажа и целосно долови родовата нееднаквост во сите нејзини форми на постоење. Со други зборови додека расте бројот на заболени, растат и неправдите кои им се прават на жените. И покрај фактот што Ковид-19 вирусот го стави овој пол директно на првата линија на фронтот, сепак и понатаму масовно се омаловажуваат нивниот труд, вештините и знаењето. Несомнено секогаш кога во светот постоела криза, жените го извлекувале подебелиот крај. И наместо нив да им се доделат заслугите и епитетите, последниве им се припишуваат на мажите. За жал и денеска ситуацијата не е променета. Генетскиот код на жените како да е предодреден за страдање. Од една страна како докторки, медицински сестри, хигиеничарки и услужен персонал, од друга како жртви на насилство и терор и од трета гледна точка како мајки и сестри кои им слугуваат на своите блиски и домот исто како и во педесеттите години. И не застануваат тука, жените дополнително се справуваат и со ситуациите кои се предизвикани од затворањето на образовните установи, во оваа насока првенствено мислам на образованието на децата, исто така во услови на вонредна состојба, полициски час и изолација тие се оние кои се грижат за своите стари родители и блиски роднини. Факт е дека новата чума со која се соочуваме, претставува страшен непријател на феминизмот и јакнењето на жените и нивните права. Секојдневно на медиумите читаме и гледаме за економските и политичките последици од оваа пандемија, а ретко кој зборува за последиците по “нежната” група на живи суштества. Ковид 19 најавува катастрофален пад на феминизмот. Фактички, целокупното јакнење на жените за нивно подеднакво вклучување во економските, политичките и опшествените збиднувања се намалува и може сериозно да еродира во текот на кризата.

Пандемијата на Ковид -19 посебно ги акцентираше нееднаквостите помеѓу родовите во нашата држава. Всушност не е тајна дека истите постоеја и пред појавата на вирусното лудило. За последново сведочат и голем број на податоци од статистиката. И покрај фактот што Република Северна Македонија има политика во која според концептот на родова еднаквост, родовите имаат еднакви можности за учествување, остварување и уживање во сите составни сегменти

со кои располага социјалниот живот, сепак негрижата за родовата еднаквост е очигледна и истата претставува причина која за последица има недостиг од заштита и голема злоупотреба на човековите права. Пред сè би ја напоменала хоризонталната родова сегрегација во секторот на здравствената и социјалната заштита која е силно изразена со дури 76.9% жени наспроти 23.1% мажи. Имено само во делот на здравствената заштита, родовите статистики покажуваат застапеност од 61.1% на жените како лекари во РСМ за период од 2007 до 2015 година. Од тука доаѓаме до еден општ заклучок кој го споменав и во воведот а тоа е дека токму жените како здравствени работници се најизложени на ризик по здравјето поврзан со пандемијата. На глобално ниво жените сочинуваат високи 70% од здравствената работна сила, особено како медицински сестри, акушерки и здравствени работници во заедницата. И покрај овие бројки, жените честопати не се рефлектираат во националното или глобалното донесување одлуки во врска со пандемијата. Понатаму, жените се платени многу помалку од нивните машки колеги и имаат помалку лидерски позиции во здравствениот сектор. Маските и другата заштитна опрема дизајнирана и со големина за мажи, ги остава жените под поголем ризик од изложеност. Во оваа криза обично посилен пол ги носи сите важни одлуки кои влијаат на животот на граѓаните во државата. Додека огромен број на медицинските сестри ги лекуваат пациентите зад болничките кулиси, мажите во главно ги гледаме во опшествените институции на власта. Треба да се спомене и негативното влијание врз жените и девојките, поради ограничувањата за давање на здравствени услуги, како што се: пред и постнатална грижа, прекинување на бременоста и достапност на контрацептивни средства, наметнати во многу земји за решавање на прекумерните барања за здравствени услуги предизвикани од пандемијата. Од елементарно значење е потребите на жените од првите редови да бидат приоритетни, односно да се стават во прв план. Другиот сегмент каде дискриминацијата на жената го достигнува својот врв е домот во кој живее. Поточно нејзиниот неплатен труд во домот. Според Меѓународната организација на трудот (МОТ), жените широм светот поминуваат 16,4 милијарди часови работејќи на домашни работи и неплатена грижа. За жал ковид кризата ваквата дискриминација ја мак-

симизира. Количината на грижа и домашна работа со кои жените се екстремно оптоварени дури и во нормални услови станува во основа неодржлива во ситуација кога тие ја преземаат здравствената заштита за членовите на домаќинството, членовите на семејството и многу често за членовите на локалната заедница и обично без никаква надворешна помош. Состојбата дополнително се влошува со затворањето на училиштата и градинките. Со други зборови родителите кои работат се ставаат во ситуација да мораат да одат на годишни одмори, честопати неплатени, многумина би можеле да останат без работа поради неможноста да дојдат на работа, а во најдобар случај на родителите им е дозволено да работат од дома, меѓутоа во исто време тие треба да се грижат за децата и за домот. Ваквите „три во едно обврски“ најмногу ги погодуваат жените. Не смее да се забораваат ниту самохрани мајки со работни обврски кои се наоѓаат во исклучително тешка ситуација.

Едноставно кажано вирусот го товари грбот на жената со куп дополнителни домашни обврски, работи како грижа за децата, подготвување храна за членовите на семејството кои во идеални услови би биле на работа или во училиште, грижа за болните членови на семејството и уште еден неброен куп на обврски и задачи кои паѓаат несразмерно на жената. За несреќа незавидната положба на овој пол на застанува само на ова поле. Во овој контекст ќе ја споменам националната мрежа против насилство врз жените и семејно насилство која во оваа ситуација ја истакнува својата загриженост за безбедноста и животот на жената. Имено домот за многу жени кои се жртви на семејно насилство и на интимно партнерско насилство не е сигурно место на живеење. Поинаку кажано семејното насилство е во пораст кога семејствата поминуваат повеќе време заедно, а во услови на пандемија насилството се однесува како опортунистичка инфекција која само си наоѓа плодна почва за развивање. Рестрикциите на движењето, постојаните препораки за останување во своите домови, работењето од дома, грижата за деца кои не одат во градинка или училиште, губењето работа, се само дел од широката лепеза на предизвици кои ни ги подари пандемијата. Стресот кој го предизвикува неизвесноста на ситуацијата, а особено економските последици кои во некои случаи ја доведуваат во прашање и елементарната ег-

зистенција, придонесуваат за зголемување на ризикот од насилно однесување чии најчести жртви се жените и децата. Ковид мерките ги ставаат жените жртви на насилство и нивните деца во многу тешка и во некои случаи и во животна загрозувачка ситуација. Добро познат факт е дека потребата да се поседува моќ и контрола над другите се едни од основните причини за семејното насилство. Ваквиот начин на живот во кој сите се чувствуваат повеќе или помалку исплашени, во ситуација во која сите ние губиме контролата над своите животи, насилниците ќе пробаат да ја вратат сопствената контрола преку жртвите. Во состојби на стрес и домашна изолација насилството може дополнително да ескалира. Секако дека вонредната состојба не мора да значи зголемување на бројот на случаите на насилство, но секако значи зголемување на интензитетот на насилството во семејства и врски во кои веќе постоело. Едноставно жртвата нема излез, нема каде да избега од насилството со одење на работа, или кај пријателите па затоа во текот на целиот ден истата е изложена на насилството. Вонредната состојба го отежнува пристапот на жртвите до сервиси за помош и заштита. Дополнителна отежнувачка околност е тоа што на жената може да и биде тешко да го напушти својот злоставувач после завршување на кризата, поради нејзината влошена финансиска состојба. Вирусот не мирува само во еден сегмент, вирусот се раширил низ сите сегменти на живеење. Истиот го намали напредокот што беше постигнат во намалување на економскиот јаз меѓу мажите и жените во последниве триесетина години. Ковид 19 ја влоши економската состојба на жените повеќе отколку кај мажите. Бројни гласови за кршење на работничките права доаѓаат од услужните дејности, но и од производствените активности во кои претежно се вработени жени со несигурни договори за вработување. Една од главните причини за оваа ситуација е фактот што жените претежно работат во социјалните сектори, како што се услужните дејности, туризмот и угостителството, трговија на мало и други дејности за кои е потребна интеракција лице во лице. Токму овие сектори се најтешко погодени од мерките за физичко дистанцирање и ублажување. Според ММФ, втора причина за поголемо влошување на економскиот статус на жените е и фактот дека жените повеќе ра-

ботат во неформалниот сектор во земјите со низок животен стандард.

Појаснуваат дека при неформално вработување, честопати работата се компензира со готовина без надзор од институциите, при што жените добиваат помала плата и немаат заштита од законите за работни односи ниту пензиско или здравствено осигурување. Уште една причина поради која ќе расте родовиот јаз е и тенденцијата жените да вршат повеќе неплатени работи во домаќинството отколку мажите, или точно 2,7 часа на ден. Низ целиот свет, жените заработуваат помалку, штедат помалку, имаат помалку безбедни работни места и се вработени во неформалниот сектор. Поради тоа, тие имаат помалку пристап до социјална заштита и се мнозинство домаќинства со еден родител. Нивниот капацитет да апсорбираат економски шокови е помал од оној на мажите. Се проценува дека околу 740 милиони жени се вработени во неформалната економија. За земјите земјите во развој, како нашата, таквата работа претставува повеќе од две третини од женското вработување. Меѓутоа пандемијата ги заклучи земјите широм светот, па затоа овие работни места брзо исчезнаа. Државата испраќа само препораки до приватните работодавци, а работниците се оставени на волјата на работодавците. При тоа, работодавачите често наметнуваат барања што се косат со пропишаните мерки за заштита. Исто така, постои загриженост дека рестриktivните мерки можат да доведат до сложени и пресечни форми на дискриминација врз жените кои припаѓаат на загрозувани и маргинализирани групи, вклучително, но не ограничувајќи се на, жени и девојчиња од малцинства, домородни, афро-потомоци, мигранти и рурални заедници, постари жени, жени и девојчиња со посебни потреби, бездомници, жени лишени од слобода и жртви на трговија со луѓе, кои се особено погодени од кризата. Резултатите од индексот на родовата нееднаквост покажуваат и дека жените повеќе го користат јавниот транспорт отколку мажите. Во вкупниот процент на сопственици на моторни возила, жените учествуваат со 15%, на ниво на државата. Малиот процент на жени сопственици на автомобили покажува дека жените најчесто се корисници на јавниот превоз за секојдневно организирање на обврските. Во вакви услови изложеноста на ризик од пренесување вирус е голема. Исто така јав-

ниот транспорт е често идентификуван како место каде жените се многу често изложени на родово базирано вознемирување. Од друга страна поради моменталната состојба со пандемијата јавниот транспорт е намален а во некои случаи и сосема прекинат. Токму поради последново на жените им се скратени можностите да ги завршат најпотребните активности, како: пристап до храна, лекови, одредени социјални и здравствени услуги, пристап до работното место итн. Во врска со затекнатата состојба, а за потребите на мојот научен труд, подготвив прашалник за односната тема. Прашалникот беше лесно достапен на социјалните мрежи а исто така беше дистрибуиран на повеќе лица преку електронска пошта. Во текот на процесот беа анкетирани вкупно 157 испитаници. Резултатите од спроведениот анкетен прашалник, претставуваат прилично реален приказ за „класичните“ размислувањата на луѓето кога станува збор за родова (не)еднаквост. Интересен е податокот дека најголем број од одговорите се дадени од жени, и покрај тоа што прашалникот беше исто достапен за сите. Или, 78.3% од испитаниците се изразиле дека се жени, 19.7% мажи и 1.9% од испитаниците ја заокружиле третата опција односно друго. Оваа голема процентуална разлика помеѓу мажи и жени, претставена во бројки е 123 лица кои се изразиле како жена, 31 како маж и 3 лица се изразиле под поимот друго. Во случајов, тоа зборува дека жените можеби се повеќе заинтересирани за родовата тематика и истото веројатно се должи на почестата дискриминација врз жените или поради тоа што кога се мисли на родова дискриминација најчесто истото се поврзува со жените.

Што се однесува до најчестата возрастна граница која го одговарала прашалникот, очекувано беше дека најмногу ќе го одговараат млади лица, поради почестото користење на социјалните мрежи и поради моменталната актуелност на темата родова еднаквост, најчесто кога станува збор за карантински услови. Во проценти тоа изглед вака: најголем број на испитаниците односно, 86% се изразиле дека се на возраст од 18 до 25 години, 8.3% од вкупниот број на испитаници се на возраст од 26 до 35 години, од 36 до 45 годишна возраст одговориле 3.8%, 1.3% од 46 до 55 години, и 0.3% се изразиле како повозрасни од 56 години. На прашањето: „Дали ви е познато значењето на родова (не)еднаквост?“, 66.9% од вкупниот број на испита-

ници одговориле позитивно, 24.8% одговориле дека приближно го знаат значењето, и 8.3% истакнале дека не го знаат значењето. Во врска со ова прашање, малку се загрижувачки процентите од испитаниците кои одговориле дека приближно го знаат значењето на родовата еднаквост. Овој резултат се должи на две главни причини. Првата причина се патријархалните норми кои се наметнуваат уште од најмала возраст, па луѓето често забораваат дека не е правилно само она што тие го живеат и дека имаат исто толку права колку и спротивниот пол, секако тука спаѓаат и транс лицата и лицата со неопределен родов идентитет. Втора исто толку битна причина за недоволното познавање на родовата еднаквост е несоодветното претставување на родовата еднаквост во образованието, и денес во 21 век постојат учебници во кои владее патријархатот. Доколку се осврнам понатаму во прашалникот, многу лесно може да се заклучи дека повеќето испитаници даваат застрашувачки одговори на прашањето кое се однесува на дискриминацијата во текот на пандемијата. Во однос на прашањето: „Дали сметате дека постои родова нееднаквост во услови на пандемија?“, 37.6% од вкупниот број на испитаници одговориле со можеби, 33.1% сметаат дека нема родова нееднаквост во време на пандемија, 26.8% сметаат дека има родова нееднаквост и 2.5% се изјасниле дека родовата нееднаквост е многу често присутна во нашето општество. Како надополнување на ова прашање беше поставено уште едно дополнително на лицата кои се изјаснале позитивно по претходното, а кое пак се однесува на дефинирање на сегментите каде се јавува дискриминацијата. Како најчести одговори се среќаваат: зголемување на домашните обврски, полесното губење работно место, помала плата, зголемено семејно насилство, несоодветен хумор врзан за жените но и за мажите, содржините на медиумите врзани за пандемијата, згрижувањето на децата и слично. Последно прашање во рамки на оваа тема беше посветено на ЛГБТ и на трансродовите, и се однесуваше на тоа дали на овие групи им се посветува доволно внимание во услови на пандемија. Висок процент од 54.1% се изјаснале со не знам, 31.8 или 50 испитаници сметаат дека не им се посветува доволно внимание на овие лица и 14% се изразиле позитивно. Можеби ова се и најреални одговори, со оглед на тоа што живееме во земја каде што не им се обрнува внимание на вакви-

те прашања, токму поради тоа повеќе од половина од испитаниците одговориле дека не знаат дали им се обрнува доволно внимание на овие лица. Резултатите од моето кратко истражување гласно говорат за зголемата родовата нееднаквост во нашата држава, за време на вирусот која го „тресе“ светот.

Пандемијата создава нееднаквости, но истовремено ги кристализира невидливите и ги продлабочува постоечките нееднаквости. Сведоци сме дека правата на жените се многу често помеѓу првите на удар во услови на криза, што неминовно ги уназадува сите долгогодишни залагања за постигнување на родова еднаквост. За жал Ковид 19 само ни ја избистри сликата за родово нееднаквата реалност во која секојдневно живееме. Во отсуство на родово чувствителни меѓусебни одговори, различните форми на системска дискриминација со кои се соочуваат жените и девојчињата ќе бидат влошени. Во иднина секој одговор на кризата треба да претставува можност за препознавање и засилување на напорите за промовирање и заштита на правата на жените во сите сфери на животот. Првите чекори кои мора да се направат за време на пандемијата а со цел подобрување на статусот на жената во општеството се следниве: целосното учество на женскиот пол во сите планови за реакција и решавање на кризи; превенцијата и надомест на насилство врз жените како клучен дел од националните планови за одговор на вирусот врз основа на координиран одговор на сите чинители; носење на протоколи за нега и зајакнување на капацитетот на безбедносните агенти и правници кои ќе бидат вклучени во истрагата и санкционирање на активите на семејно насилство; обезбедување на континуиран и безбеден пристап до услугите за поддршка и мерки за вонредни состојби; правна помош и пристап до правни лекови за жени и девојчиња кои се изложени на ризик, или на кои им е извршено семејно и сексуално насилство, вознемирување и злоупотреба; прилагодување на политичките и законодавните мерки што се издадени за решавање на пандемијата на потребите на женскиот пол; менување и проширување на системите за социјална заштита во насока на специфичните потреби и ранливоста на жените; заштита на женските здравствени и социјални работници и сите оние жени кои работат на првите фронтови против пандемијата; гаранција дека плановите за справу-

вање и за обновување по кризата со Ковид 19 ќе го промовираат економското зајакнување на жените и дека ќе ги пријавуваат родовите нееднаквости во системите за вработување и социјална заштита; посетување на внимание на женскиот пол од маргинализираните групи и нивните специфични потреби во однос на достапност и соодветност на информации за пандемијата, итн. Ова се само дел од мерките кои треба да го спречат систематското угнетување на жените, без разлика дали се работи за угнетување во приватниот или во јавниот домен. Вирусот Ковид 19 мора да се сфати како повик сите ние да се разбудиме од неутралната состојба и итно да ги отфрлиме сите политики на дискриминација кои ги урнисуваат и поткопуваат правата на одредени групи на луѓе.

Литература:

<https://www.thelancet.com>

<https://www.firstpost.com>

<https://www.wgea.gov.au>

<https://www.latinamerica.undp.org/>

<http://atina.org.rs/>

<https://www.danas.rs/>

<https://yihr-ks.org/>

<http://www.crpm.org.mk/>

<https://www.un.org/>

<https://pina.mk/>

<https://www.novamakedonija.com.mk/>

<http://psiholoska-komora.hr/>